

Ett fredsinstitut på Åland

Processer, motiv och argument 1981-1992

Martha Hannus

Martha Hannus är statsvetare med internationell inriktning och skriver just nu sin masteruppsats om hur EU-medlemsskapet har påverkat attityden till romer i Öst- och Centraleuropa. Hon är anställd vid den antirasistiska Stiftelsen Expo i Sverige som vikarierande researcher. Sommaren 2011 var Martha högskolepraktikant vid Ålands fredsinstitut och sommaren 2012 var hon anställd bland annat för att skriva denna rapport.

Ett fredsinstitut på Åland. Processer, motiv och argument 1981-1992

Martha Hannus

Rapport från Ålands fredsinstitut
Report from the Åland Islands Peace Institute
Nr 2-2012

ISSN 1797-1845 (Tryckt)
ISSN 1797-1853 (Online)
ISBN 978-952-5265-67-5 (Tryckt)
ISBN 978-952-5265-68-2 (Online)

Utgiven av Ålands fredsinstitut
PB 85, AX-22101 Mariehamn, Åland, Finland
Tel. +358 18 15570, fax +358 18 21026
peace@peace.ax www.peace.ax

Denna rapport kan även laddas ner från www.peace.ax

© Författaren, 2012

Tryckt i Mariehamn av Ålands fredsinstitut 2012

Förord

Ålands fredsinstitut firar 20-årsjubileum den 25 oktober 2012. Detta firas under hela året med frimärksutgivning på demilitariseringsdagen den 30 mars, seminarier, högtidlig gårdsfest på självstyrelsedagen den 9 juni, konsert för allmänheten med fredstema den 10 augusti, internationell forskningskonferens om språkfrågor i september och sist, men inte minst, genom reflexion och fördjupning i fredsinstitutets egen historia som en del av det åländska samhället.

Vi ville ha en skribent som står oberoende och utanför fredsinstitutet men som känner till dess verksamhet. Vi ville också att denna förhistoria om hur fredsinstitutets blev till skulle ha en ambition bortom den omedelbara historiska dokumentationen och mot mer principiella frågeställningar om det civila samhällets ställning och roller i våra nordiska demokratier. Martha Hannus har utifrån sin statsvetenskapliga grund, sin analysförmåga och sin fina författarkapacitet gjort ett arbete som ger såväl fredsinstitutets personal och styrelse som åländska fredsintresserade och beslutsfattare en rik källa till kunskap och insikter.

Rapporten rör frågor såsom: Varför ville man och vill man ha ett fredsinstitut på Åland? Vilka uppgifter har ansetts viktiga för ett sådant fredsinstitut? Hur har det allmänna Åland tänkt kring frågor om beroende/oberoende och kring relationen till det civila samhället? Vilka är det civila samhällets egna uppfattningar i dessa frågor?

Våra samhällen, det demokratiska beslutsfattandet, liksom själva "staten" som institution och legitimeringsgrund är i behov av konstant revidering och revitalisering. Därför hoppas jag att den här rapporten ska göra nytta för en bred läsekrets.

Sia Spiliopoulou Åkermark
Docent i folkrätt
Direktör, Ålands fredsinstitut

Innehåll

1. Inledning	7
Syfte och tillvägagångssätt	7
2. Det kalla kriget och freds rörelsen: Åland i en internationell kontext	9
Nordiskt fredsmöte och Röda Korsets konferens.....	9
”Det nordiska initiativet”	11
Bipolaritet, kärnvapenhot och omvärldens intresse	12
Varför Åland?	15
3. Gräsrotter, besvikelser och egna initiativ:	
Den ideella sektorns arbete för en fredsinstitution på Åland	19
Ålands fredsförening: första halvan av 80-talet.....	19
Fred för fulla segel	21
Ålands fredsinstitut grundas	25
4. Det offentliga Åland	29
En politiskt färgad fråga	32
Ålands utrikespolitiska befogenheter.....	34
5. Reflektioner och sammanfattning.....	37
Källor	42

1. Inledning

Stiftelsen Ålands fredsinstituts tjugotvåårsjubileum firades på Självstyrelsedagen den 9 juni 2012 med gårdsfest på Hamngatan 4, där Landskapsregeringen överlämnade fastigheten till institutet, efter ett beslut i lagtinget hösten innan. Flera politiker höll festtal och uttryckte sin uppskattning för fredsinstitutets arbete genom åren. Kansliminister Gun Mari Lindholm beskrev fredsinstitutet som ett landmärke för fredsarbetet och hoppades på framtida gemensamt arbete och strävan för självstyrelsens utveckling och det gemensamma fredsarbetet. Carina Aaltonen, socialminister och ordförande i Emmaus Åland r.f., lyfte fram det fruktbara samarbetet med fredsföreningen sedan fredsföreningen grundade stiftelsen den 25 oktober 1992. Lagtingsledamot och ledamot i fredsinstitutets styrelse Roger Jansson pratade om hur samarbetet mellan lagtinget och Ålands fredsinstitut var intensivt redan för 17-18 år sedan under Nagorno-Karabach-konflikten, då representanter för institutet och lagtinget besökte en "fredsansträngning" i Kirgizistan. Barbro Sundback, lagtingsledamot och ordförande för fredsinstitutets styrelse framhöll i sitt tal personer som var viktiga för den folkliga rörelse som påverkade den åländska politiken och som ledde till utredningar om hur Åland skulle "institutionalisera sin roll som fredsfäste". Hon beskriver mångsidigheten i fredsinstitutets verksamhet: internationella samarbeten, teoretisk och konkret och praktisk verksamhet.

Men det har inte alltid varit så självklart att det skall finnas ett fredsinstitut på Åland, eller i vilken form det ska verka. Under 1980-talet jobbade olika krafter för olika typer av fredsinitiativ. Idag vet de flesta ålänningar vad fredsinstitutet är, även om alla inte vet vad institutet gör. De flesta är medvetna om vad demilitariseringen innebär och känner till uttrycket "Fredens öar" och det internationella intresset för Ålandsex-

emplet. Så har det inte heller alltid varit. Berättelsen om hur Ålands fredsinstitut kom till hösten 1992 handlar om en process där politiker, akademiker och det civila samhället tillsammans formade bilden av Åland som en plats för fredsarbete och fredsforskning till den bild som vi idag ser som självklar.

Syfte och tillvägagångssätt

Syftet med denna historik är att ge en bild av de motiv och argument som präglade den process som ledde fram till grundandet av Ålands fredsinstitut i oktober 1992. Rapporten fokuserar på tidsperioden mellan 1980 och 1992. Varifrån kom inspirationen till fredsarbete på Åland? Varför ville man grunda ett fredsinstitut, fredscentrum eller fredens hus? Vilka skillnader fanns mellan civilsamhällets aktörer och självstyrelsemyndigheternas? Och hur förändrades aktörernas syn på Åland som "fredens öar" under tiden? Hur såg samverkan mellan självstyrelsemyndigheterna och civilsamhället ut?

I arbetet med rapporten har jag använt mig av fredsinstitutets arkivmaterial, bibliotek och landskapsarkivet. Jag har bläddrat genom tidningsklipp, stenciler, rapporter, utredningar och brev. Jag har också genomfört intervjuer med personer som på olika sätt varit aktiva kring och i processen med att skapa ett fredsinstitut på Åland. Vissa har varit eldsjälar, aktivister och föreningsverksamma. Andra har varit politiker på Åland och i riket och offentliga tjänstemän. Ibland har de haft bägge rollerna.

När man kartlägger motiven bakom en process kan man sällan ge ett entydigt svar. Målet är heller inte att förklara varför det blev ett fredsinstitut på Åland vid den tidpunkt då det grundades. Istället vill jag försöka beskriva hur en institution som ett fredsinstitut kan födas ur en kontext, där många aktörer med olika mål och motiv samverkar. Detta är en process som påverkas av enskilda, och som påverkar dem. Jag gör inte anspråk på att ha täckt in alla motiv eller åsikter

som förekom i debatten. Men efter ett tag börjar samma argument och perspektiv återkomma, och jag tror mig ha täckt in de mest framträdande och viktigaste argumenten.

Rapporten inleds med en beskrivning av hur den internationella kontexten, freds rörelsen och kalla krigets spänningar upplevdes på Åland och hur olika internationella och samnordiska evenemang inspirerade ålänningarna. Sedan följer en beskrivning av hur Ålands fredsförening och det civila samhället på Åland arbetade för att etablera en fredsinstitution på Åland. Efter det beskrivs självstyrelsemyndigheternas behandling av frågan. Rapporten avslutas med en sammanfattning och några reflektioner kring processen som föregick grundandet av Stiftelsen Ålands fredsinstitut.

2. Det kalla kriget och fredsrörelsen: Åland i en internationell kontext

Att Åland var attraktivt både som fredsexempel och som en fysisk mötesplats för fredsdiskussioner blev uppenbart genom den rad av internationella evenemang som anordnades på Åland i början av 1980-talet. Unga fredsinresserade studerande och aktivister, som senare skulle komma att bli centrala för både åländsk politik och civil sektor, reste runt i världen och inspirerades av den globala fredsrörelsen. Hotet från det kalla kriget och spänningarna i världen var påtagliga och pressade fram motkrafter och nya initiativ. Även från nordiskt håll kom indikationer på att man ville ha ett fredsinstitut på Åland.

Nordiskt fredsmöte och Röda Korsets konferens

Eftersom Åland är en kärnvapenfri zon i och med demilitariseringen blev platsen symbolisk för kampen mot kärnvapen i Norden. Barbro Sundback beskrev i sitt festtal vid fredsinstitutets gårdsfest den 9 juni 2012 Åland som ”den nordiska fredsrörelsens älsklingsplats” under det tidiga 1980-talet. Men det var enskilda personers intiativrikedom som tog Norden till Åland. Den 24-28 juni 1981 anordnades ett Nordiskt fredsmöte på Åland med deltagare från alla nordiska länder, där man framför allt diskuterade möjligheten att göra Norden kärnvapenfritt. Närmare 400 personer deltog på mötet, som hölls i Självstyrelsegårdens plenisal. Mötet anordnades av en kommitté i Stockholm och på Åland, berättar Marlene Öhberg, då nytexaminerad från universitetet och forskningsassistent, idag lärutbildare vid Stockholms universitet. Förutom Marlene Öhberg själv deltog Siv Ekström, Gunda Åbonde-Wickström, Gunnevi Nordman, Hasse Svensson och Sven-Erik Fagerlund från Åland och Elisabeth Adebo och Torgny

Sköldborg från Stockholm. Det var mycket arbete, minns Öhberg, men lyfter fram att det inte är omöjligt att anordna den här typen av arrangemang. ”Unga människor kan verkligen göra saker, det är inte så svårt.” Öhberg räknar upp personer som deltog: Ólafur Grímsson, Islands nuvarande president, Hannes Alfvén, svensk fysiker och Nobelpristagare, den svenska socialdemokraten Maj-Britt Theorin, fredsprofessor Johan Galtung, Jens Evensen, norsk jurist i Haag, Göran von Bonsdorff, professor i statslära och internationell politik och Harald Ofstad, professor i praktisk filosofi som Öhberg kände från sina studier vid Stockholms universitet. Finlands president Urho Kekkonen var mötets beskyddare, berättar Öhberg. Det var inte svårt att få folk att ställa upp, fortsätter Öhberg, ”Folk vill ingå i sådana här saker.” Mötet resulterade i två resolutioner: man uppmanade stormakterna att garantera Norden som en kärnvapenfri zon och man föreslog att de nordiska ländernas parlament och det nordiska rådet skulle ekonomiskt stötta återkommande fredsmöten och möjliggöra bildandet av Nordiskt forum för fred. (Den öppna högskoleundervisningen 40 år, 2009)

Boken ”Vår röst – en makt”, med redaktörerna Marlene Öhberg och Harald Ofstad gavs ut 1982 och byggde på föreläsningar från fredsmötet.

På Åland fick evenemanget resultat i form av fortsatt fredsenngagemang. Öhberg berättar:

”Det var lite upptakten till fredsföreningen här också, det var ju många som var med, bland annat Siv Ekström [...] för sedan bildades fredsföreningen.”

Sundback minns också det nordiska mötet som något som påverkade och inspirerade:

”Det var nog avgörande, det var så många, och [deltagare] från alla nordiska länder ...”

Diskussionen om Norden som kärnvapenfri zon fortsatte och föregick också på andra håll. Talman

Sune Carlsson, prästen Stefan Snellman och riksdagsman Gunnar Jansson besökte bland annat ett samnordiskt möte kring kärnvapenfrågor i Köpenhamn hösten 1984. I Hufvudstadsbladet konstaterade man att "Åland är idag det enda område i Norden som faktiskt är en kärnvapenfri zon." (27.11.1984)

Några dagar tidigare hade det grönländska landstinget förklarat Grönland som kärnvapenfritt område, ett beslut som framfördes till Danmarks regering. Nästan alla nordiska partier deltog och Jansson sade till Hbl att det inte hade varit möjligt med en sådan samnordisk bas med sådan politisk bredd för tre, fyra år sedan. Sune Carlsson sade att man framför allt måste försöka hålla diskussionen om ett kärnvapenfritt Norden levande. Dåvarande riksdagsman och idag ledamot av lagtinget, Gunnar Jansson berättar:

"... då var stämningen att vi måste få bort kärnvapnena imorgon, och jag föreslog att till 600-årsjubileumet av Kalmarunionens tillkomst skulle man sikta in sig på att få bort kärnvapen, förhindra kärnvapen i Norden [...] Jag tror till och med att det togs in i slutresolutionen".

Klipp ur Tidningen Åland från 27.11.1984. Gunnar Jansson, Stefan Snellman och Sune Carlsson berättar om det nordiska arbetet för en kärnvapenfri zon i Norden.

Att Internationella Röda Korset förlade sin andra internationella fredskonferens, med delegater från 105 olika stater, till Åland är ett annat exempel på ett tillfälle där ålänningarna blev medvetna om det internationella intresset för Åland och möjligheten att göra Åland till en mötesplats. Elisabeth Naucleur skriver i sin utredning om ett åländskt fredscentrum från 1988:

"Det faktum att Röda Korset förlade en så stor fredskonferens till Åland och olika arrangemang i anslutning härtill var troligen den största orsaken till att en större del av den åländska befolkningen fick upp ögonen för att landskapet även i fredssammanhang hade en plats på den internationella kartan". (s. 6)

Den här typen av evenemang introducerade ålänningarna till ett nytt sätt att prata om fred och se Åland som ett fredsexempel. Barbro Sundback berättar:

"Det var liksom främmande för ålänningar att diskutera i såna här termer [om militarisering, krig]. För den här självstyrelsediskursen, den handlade liksom bara om språket. Men sen gjordes det en stor internationell röda kors-konferens på Åland. [...] I det sammanhanget höll Sune Carlsson, som då var talman, han var centerpolitiker och väldigt väl ansedd i alla partier, och han höll ett tal där han kallade Åland för fredens öar. Och då blev det mera normalt att tala om fred och fredens öar."

Enligt Hasse Svensson (Nyan 4.9.1984) "gav han vårt självstyrda landskap en i officiellt språkbruk ny beteckning: The Islands of Peace, Fredens öar."

Förutom stor uppmärksamhet från media påverkade Röda kors-konferensen direkt och konkret det offentliga Åland. Elisabeth Naucleur, riksdagsledamot, berättar att hela lagtinget hade upplåtits till konferensen. Naucleur, som då arbetade på lagtinget, hade plötsligt inget tjänsterum, och erbjöd sig att assistera på konferensen.

Tack vare sina kunskaper i franska fick hon sitta med på många möten. Det gav mycket intressanta kontakter, och ”kanske också mitt intresse för Röda Korset och ICRC”, något som har präglat Nauclérs fortsatta bana.

Över huvud taget ska man inte underskatta att den här typen av initiativ fick åländska politiker och tjänstemän att inse Ålandsöarnas dragningskraft.

”Det nordiska initiativet”

Inom det nordiska samarbetet planerade man i början av 1980-talet placeringen av ett Nordens institut på Åland. Samtidigt föreslog man att detta skulle kombineras med ett fredsmuseum på Åland. I mars 1983 skrev Hasse Svensson i Nya Åland om planerna på ett fredsmuseum som skulle samordnas med ett planerat Nordens institut på Åland.

”Den rikssvenske radiomannen Rune Runbros idé om att lägga ett nordiskt fredsmuseum på Åland är så anslående att man kan förundra sig över att inte ålänningarna själva kommit på den.”

I augusti 1983 skrev Svensson att ålänningarna själva måste driva frågan om ett fredsmuseum på Åland, och konstaterade att ”kvarnarna i den nordiska beslutsprocessen kan mala långsamt”, och att Åland har möjlighet att förbereda sig på den diskussion som kommer att komma. Svensson föreställde sig att arbetsgruppen siktar på att skapa:

”... en verklig attraktion för människorna i en turistisk metropol i Norden med goda möjligheter att härbärgera symposier och evenemang för storpublik.”

I ett medlemsförslag i Nordiska Rådet, under den 33:e sessionen 1985, väckt av Lennart Andersson, Arne Gadd, Paul Jansson, Tyra Johansson, Grethe Lundblad, Gunnar Nilsson, Sture Palm och Bengt Wiklund, bad man att Nordiska Rådet skulle rekommendera Nordiska mi-

nisterrådet att lägga ett förslag om ett nordiskt fredscentrum/fredsmuseum ”i anslutning till planeringen av ett Nordens institut på Åland.” Förslagsförfattarna tänker sig en institution med ”två ansikten”, dels en basutställning om Nordens historia till ”våra dagars samverkan”, och dels ett ”Nordiskt fredscentret” som ”kommer till uttryck genom kurser, konferenser och symposier samt forskning i fredsfrågor”. (Nordiska rådet: Kulturutskottets betänkande, 33:e sessionen 1985 Förtryck A 678/k)

I en utredning för landskapsstyrelsen som färdigställdes 1988 skriver Elisabeth Naucléer att inga åländska ledamöter undertecknade medlemsförslaget i Nordiska rådet, eftersom man var rädd att förändringar i planen på ett Nordens institut i detta skede skulle äventyra hela projektet med ett Nordens institut. Förslaget remitterades heller aldrig. Kulturutskottet valde också att inte förorda förslaget, och hänvisade till att fredsfrågorna redan uppmärksammas inom ramen för det nordiska samarbetet. Utskottet ansåg däremot ”att det på Åland finns goda förutsättningar särskilt för den typ av konferensverksamhet som efterlyses i medlemsförslaget”, och tyckte att Nordiska samarbetskommittén för internationell politik även i fortsättningen ska förlägga sina konferenser och seminarier till Åland.

I början av 1980-talet var nuvarande riksdagsledamot Elisabeth Naucléer sekreterare i Ålands delegation till Nordiska rådet, och hade insikt i både regeringens och Nordiska rådets arbete. När Naucléer började arbeta med nordiska frågor 1983 var den viktigaste uppgiften enligt Naucléer att ”försöka lobba för Nordens institut”, som man ville att skulle placeras på Åland. Man menade från nordiskt håll, enligt Naucléer, att det var viktigt att t ex Färöarna fick ett Nordens hus för att öarna låg så långt borta – medan Åland ansågs ligga centralt. Från åländskt håll användes argumentet att eftersom man på Åland talade ett annat språk än i Finland, fanns ett behov av kontakter till Norden.

Nauc ler berättar:

”Men det fanns alltså ett massivt motstånd [mot ett Nordens institut på Åland]” [...] Det var ju spänningar h r också mellan de politiska kretsarna, några tyckte att ett Nordens institut var bra och jag tror att andra tyckte att det var mindre bra [...] Det var ju Folke Woivalin som var lantr d då som hade drivit det h r med Nordens institut väldigt kraftigt, Olof Jansson också, och de ville ju absolut att det här skulle bli till.”

Förslaget som lades i Nordiska rådet om ett kombinerat fredsmuseum och Nordens institut var ett försök att förhindra ett Nordens institut på Åland, berättar Nauc ler.

”Det var ju otänkbart att Nordiska ministerrådet, som inte ens hade fått ändan ur vagnen för att satsa på en institution skulle plötsligt satsa på två, utan syftet med det h r nordiska initiativet var bara att köra det här i sank.”

D rfor motsatte sig ålänningarna i Nordiska Rådet initiativet om ett fredsmuseum. Nauc ler berättar:

”Vi var j ttenegativa f r vi ville till varje pris att Nordens institut skulle komma till Åland.”

Och det blev heller inget fredsmuseum i samband med grundandet av Nordens institut på Åland.

Barbro Sundback har ett annat perspektiv på det nordiska initiativet. För vissa var det ett första steg att se Åland ur ett nordiskt sammanhang. Barbro Sundback berättar:

”Det var svårt för många att identifiera sig med den här diskussionen och tematiken [om fredsfrågor], man var så van att titta inåt på Åland, och att se Åland i ett mera internationellt sammanhang ... Och det närmaste man vågade gå, det var den här nordiska kontexten.”

Vice lantr d Gunnevi Nordman från liberalerna kommenterar Nordiska rådets kulturutskotts avslag på förslaget om ett fredsinstitut på Åland: ”Projektet har dock haft det goda med sig att man ute i Norden uppfattar Ålands demilitarisering”, säger Nordman enligt Nya Åland den 7 mars 1985. Och i forts tningen tolkades fredsaktiviteter på Åland ofta som ett steg närmare en  l ndsk fredsinstitution. I september 1987 porträtteras i Nya Åland Nord-sams konferens ”fred och förtroende” som början på ett fredscentrum på Åland. Konferensen var lyckad, och deltagarna föreslog framtida utvidgning.

Bipolaritet, kärnvapenhot och omvärldens intresse

Men det är inte bara medvetenheten om intresset för Åland och möjligheten att anordna konferenser som gav upphov till idéerna om ett fredscentrum på Åland. 1980-talets början präglades av kalla krigets bipolaritet, men också av en stor folkrörelse för fred och demokrati. För att förstå vad som hände på Åland, måste man också förstå vad som hände i omvärlden och vilka strömningar som dominerade. Barbro Sundback, socialdemokrat och aktiv i freds-rörelsen, berättar om stämningarna i början av 1980-talet:

”Det hade ju en europeisk folklik kontext, det där som hände på Åland.”

Längtan efter förändring och att göra något konkret för att bemöta hotet var närvarande.

Marlene Öhberg berättar:

”Det finns en tid då man känner att det finns en väldig folklik kraft, där man vill ha en förändring [...] Det var ju en annan tid, det var en stark rörelse i hela Europa och också USA, mot kärnvapen. [...] Kvinno-rörelsen i sig var stark, och lierade sig också med demokratiska rörelser.”

Det fanns, menar Öhberg, en jättetro på att man kunde förändra världen och jobba tillsammans i kollektiva rörelser.

”Man ska alltid komma ihåg att man kan påverka som medborgare [...] det fanns något embryo där som växte till sig.”

För Barbro Sundback började engagemanget med de nordiska kvinnornas fredsmarsch från Köpenhamn till Paris 1981.

”Det där förändrade nog i grunden min syn på fredsarbete och det där med politiken, och en stark tilltro till människorna och civilsamhället. För det var en enorm upplevelse, och den var ju också mediatäckt.”

Känslan av att leva under hot var påtaglig också på Åland. Flera av intervjupersonerna återkommer till insikten om hotbilden under kalla kriget som en bakgrund mot vilken engagemanget i freds rörelsen blev centralt. I början var nedrustning och möjligheterna att stoppa kärnvapen i Europa det stora målet. Både Öhberg och Sundback beskriver den starkt befästa tyska gränsen, och hotet som var närvarande i Europa. Sundback berättar om upplevelsen av det delade Tyskland under fredsmarschen 1981:

”De var ju rädda, människorna ... [...]det var ju kalla kriget, kriget skulle föras till Europa, inte skulle det ju till USA, det var NATO-missiler som skulle placeras ut, och Sovjet hade ju placerat ut på sin sida. Så då sa dom att vi ska skydda er, men folk ville ju inte ha det där skyddet.”

Riksdagsman Gunnar Jansson, som också var ordförande i fredsföreningen och engagerade sig i debatten om Norden som en kärnvapenfri zon berättar att hans eget engagemang för fred väcktes under studietiden. Man inspirerades av Parisvåren 1968, och händelserna i Prag hösten samma år:

”Det satte djupa spår i vårt sätt att tänka. [...] Det fanns ett behov av att på något sätt göra upp med vårt förflutna [...] för att åstadkomma en förändring i samhället i allmänhet, men också i den internationella atmosfären, som upplevdes väldigt bipolär, framför allt i Europa.”

Jansson själv blev intresserad av mänskliga rättigheter och Europarätt. Tiden präglades av misstro och tudelning:

”När jag valdes till riksdagsman var uppdelningen av Europa total [...] Den tudelade världsordningen kunde inte fortsätta, och av de mer gångbara metoderna att få en förändring till stånd vore att markera respekten för mänskliga rättigheter, också i fredsarbete.”

Robert Jansson, idag verksamhetsledare för Emmaus Åland och tidigare verksam inom Ålands fredsförening och Ålands fredsinstitut, som engagerade sig i freds rörelsen under slutet av 1980-talet ville framför allt för att kämpa för internationell rättvisa och solidaritet.

”... en känsla för att man ville vara med och försöka förändra [...] Det var ju drömmen för mig att komma hem och kunna bygga något nytt.”

Robert Jansson hade studerat internationella relationer, statsvetenskap och sociologi innan han återvände till Åland och kom att bli en av nyckelpersonerna i bildandet av ett fredsinstitut på Åland.

Också Rolf och Leena Lindqvist, aktiva i Ålands fredsförening och kampanjen ”Fred för fulla segel” 1987, betonar situationen i världen som en orsak till att de engagerade sig för fred. Det som motiverade kampanjen Fred för fulla segel, säger Rolf Lindqvist, var:

”... att göra något mot alla hotbilder, att försöka få människorna att stå upp och ställa upp.”

Kärnvapenhotet var stort, men det fanns också ljuspunkter och möjligheter till förändring. Rolf Lindqvist fortsätter:

”... alltså skulle politiker ägna lika mycket åt fredsarbete som militären sätter på krigsrustning så skulle man få en helt annan politik”.

Rolf Lindqvist minns också att dåvarande president Urho Kekkonen hade en idé om att Östersjön kunde demilitariserars, och säger att man då skulle ha kunnat utgå från Fredens öar.

”När nu Åland är ett fredsprojekt som har lyckats är det ju oerhört positivt att kunna ha det som exempel.”

Men man hade också synen på fred som något mitt ibland oss, något som genomsyrar tal och social samvaro. Leena Lindqvist berättar att hon i sin roll som lärare i socialkunskap på yrkesskolan diskuterade med sina elever vad fred var:

FREDSFEST i Hammarbo
14.03.87 kl. 15.00

Program: Komp. Lillian Andersson

Sång: Sven-Åke, Mallin o Tove Gustavsson
Tal: talesan Sune Carlsson
Tvärflykt: Barbro Carlsson

Information om kampanjen "Fred för fulla segel"
Leena Smeds

Sång: Synnöve Westerberg

Fest med servering, mete, lotteri

Sång: Sven-Åke, Mallin o Tove Gustavsson
Sång: Linda Wordström

Barnprogram

Spel: Astrid o Jan Holmes
Sång: Linda Wordström och Synnöve Westerberg

Allsång

I NATT JAG DRÖMDE
I natt jag drömde något som jag aldrig drömt förut,
Jag drömde det var fred på jord och alla krig var slut.
Jag drömde om en jättesal, där stateman satt på rad,
så skrev de på ett konvolut och reste sig och sa:
Det finns inga soldater mer, det finns inga gevär,
och ingen känner längre till det ordet ellisår.
På gatorna gick folk omkring och drog från krog till krog,
och alla drack varandra till och dansade och log.
I natt jag drömde något som jag aldrig drömt förut,
Jag drömde det var fred på jord och alla krig var slut.
I natt jag drömde något som jag aldrig drömt förut,
Jag drömde det var fred på jord och alla krig var slut.

- om du har idéer eller vill ha mer information, ring Leena Smeds telefon
21425/arb 13000 eller Helga Anderson telefon 37700.

Vi tackar för stöd och bidrag från följande företag:
Lagret Keramik, Lotnas Damfrisöring, Fina Elys, Gögla, Williams Buss, Sundqvists
Buss, Birka Line Ab, ITV, Mileri Ljudbox, Juristcenter Ab, Ålands Sparbank,
Ålandstansen, Tidningen Åland, Bya Åland, Violas Damfrisöring, Sahlmans slakteri,
Bärrya El, Helleby gård, Ullprodukter, Första Eken Ab, Mileri Salema, Henslöjdä-
verktstad, Tre Bröder, Jansens stuvbod, Fina Hago Anderson

Program för Fredsfest i Hammarbo den 14 mars 1987.
En del i kampanjen Fred för Fulla Segel

”... och det är ju bara hur man behandlar varandra, och hur man talar, till exempel vad politiker använder för uttryck om saker.”

Även rasism eller generaliseringar om andra människor var något man diskuterade och såg som en del av ett ofredligt samhälle:

”... sen var det ju också det här att dom är si och dom är så ... och det är ju därför det är så roligt att det blev det här ungdomsutbytet sedan.”

Det säger Leena med hänvisning till de internationella ungdomssamarbeten som fredsförening- och fredsinstitutet senare kom att bedriva.

Rolf Lindqvist fortsätter:

”Det finns ju [...] den här nära freden sinsemellan, och den storpolitiska, men allt hänger ju ihop.”

Men också solidariteten med de som flydde, och flyr från konflikthärddar till Åland slår igenom i Rolf och Lena Lindqvists berättelse om kampanjen. Jag frågar också Robert Jansson om hur bred synen på fred var, hur närvarande var den lokala freden i diskussionerna vid 90-talets början?

”Inte lika, mer fokus på det internationella då i början. Det kanske hade att göra med fredsrörelsens avtagande [...] för tidigare var det ju mycket prat om fred i skolan, inom familjen, kulturellt utbyte ... som man kanske kom tillbaka med efter ett antal år. [...] Det är ju alltid mycket lättare att titta på konflikter i Nagorno-Karabach och Östtimor än att titta på sitt eget samhälle och ojämlikhet och vad som skapar orättvisor här hemma. Och det var kanske det som förde oss tillbaka i resonemanget, när vi började med tjejgruppsverksamhet och så. [...] Man kom på att vi måste jobba på alla nivåer ... Man kan inte hålla på och presentera Åland som något slags glansbild [...] utan också problematisera.”

När fredsinstitutet bildades 1992 hade motiven kanske förändrats något. Kärnvapenhotet upplevdes inte lika starkt, men istället kom minoritets- och flyktingfrågor upp.

Robert Jansson:

”Det var ju en ganska spännande tid på så vis att Sovjetunionen hade fallit och baltstaterna hade blivit fria och då var ju diskussionen här ganska mycket att nu måste vi akta oss, nu kommer det att välla in miljontals med flyktingar från Baltikum speciellt, och vi måste bygga murar och akta oss, och från fredsrörelsen försökte vi säga att det kanske inte alls är så mycket farliga människor där och inte alls sagt att alla ville flytta hemifrån för att de nu är fria och kan göra det, att de kanske vill bygga sitt eget samhälle, och vi måste se dem som grannar istället.”

Detta var en del av orsaken till att fredsinstitutet bildades, och det var enligt Robert Jansson något man diskuterade, liksom man tidigare diskuterat kärnvapenhotet.

”Så det var väldigt närvarande i diskussionerna, hotbilderna, att vilka hot fanns det.”

Det folkliga engagemanget för Baltikum var starkt, och det fanns ett stort intresse för att knyta kontakter, berättar Robert.

”Men i grunden låg ändå det här med Ålandsexemplet [...] och att ha kapacitet att ta emot grupper utifrån, som ville komma hit och se hur det här med Ålandsexemplet funkade”.

Också Gunnar Jansson menar att minoritetsfrågorna blev mer aktuella i början av 1990-talet, då världen förändrades.

”När Parisdeklarationen antogs 1990 i samarbete mellan Europarådet och OSSE [...] erkändes för första gången att [...] respekten för minoriteters rättigheter är en del av värdet om de mänskliga rättig-

heterna, rätten att vara en minoritet är en mänsklig rättighet, åtminstone på individplanet.”

Barbro Sundback minns vad en profil inom den amerikanska fredsrörelsen sade till henne när de möttes i USA:

”En sån här rörelse hålls i liv högst fem år och sedan kommer något annat.”

Motiven för fredsengagemang förändrades när samtiden förändrades.

”Och i och med den europeiska unionen, kalla krigets upphörande [...] så har det omedelbara krigshotet, det finns inte i Europa mer. [...] Sedan var nog just den typen av fredsengagemang förbi, men det levde ju kvar på Åland i den här mer självstyrelsepolitiska kontexten att man kan diskutera det, och det görs det ju nu igen”.

Varför Åland?

Det fanns olika idéer om och argument för varför Åland skulle vara en bra plats för fredsaktiviteter. Förutom att Åland var en frizon från militär och vapen, kom man allt mer att diskutera Åland som exempel på en lyckad lösning av en internationell konflikt. Medvetenheten om demilitariseringens betydelse blev också allt starkare.

Marlene Öhberg beskriver vad som är speciellt med Ålands demilitarisering:

”Det finns ju andra områden som är demilitariserade också, men vi ligger speciellt mellan öst och väst ...”

Dessutom är själva tillkomsten av Ålandsöversenskommelsen unik internationellt sett:

”De här stora länderna som skrev på [översenskommelsen] var ju ändå Ryssland, England, Storbritannien, Frankrike ... Det är ju ändå unikt.”

Men ändå verkar inte medvetenheten om demilitariseringens innebörd ha varit särskilt stor i början av 1980-talet. Kanske är det också tiden sedan Ålandsöverenskommelsen som gör att den inte ligger så nära för ålänningarna, menar Sundback.

”Det är ju så gammalt, det ligger så långt tillbaka i tiden, att det är inte så märkvärdigt.”

Som exempel tar Sundback att lantrådet Folke Woivalin under en presskonferens blev tillfrågad om vad demilitariseringen betydde för Åland, och svarade ”det är liksom att vi har det i blodet.” Sundback berättar:

”Jag brukar tänka på att [demilitariseringen] var en helt oflekterad och oproblematiserad dimension på Åland.”

Leena Lindqvist beskriver kalla krigets fokus på maktbalans och säger att man nog såg Åland som ett exempel på att det inte måste vara så:

”Då var det ju det här vakuomtänkandet att om det är ett vakuum någonstans så kommer det hundra miljoner bomber, och då pratade vi om att man kan sprida att det fungerar här.”

Trots att Åland var fritt från militär pågick ingen upprustning på eller kapplöpning om Åland. Också Robert Jansson tror att Åland hade en symbolisk betydelse, speciellt i efterdyningarna av det kalla kriget.

”Att det fanns ett ställe som inte hade militär [...] det hade nog stor betydelse. Kanske större än vi har fattat.”

Gunnar Jansson lyfter fram att Ålandslösningen prioriterar diplomati framför väpnad kamp.

”Det är naturligt att syssla med sådana här saker på Åland, vars hela existens baserar

sig på en konfliktlösning där man erkänner diplomatins företräde framom vapen. [...] Jag tror att det tänkandet kom med Evald Häggblom ... [...] när jag en gång efterträdde honom fick nog den här sloganen Fredens öar ett innehåll som baserade sig på självstyrelsearrangemanget, men också själva självstyrelsens tillkomst, på det sättet att det var ju diplomatins seger över de väpnade styrkorna. [...] Det unika inträffade att länderna grälade [...] ändå så prioriterades diplomatin, så att när ärendet så småningom hamnade i nationernas förbund så förband sig ju parterna att följa beslutet, hur det än skulle gå.”

Barbro Sundback menar att ålänningar så småningom blev mer vana att prata om fred och demilitarisering, ju mer begreppen lyftes i debatten. I början var man ovan att hantera militära frågor.

”Om man skulle tala om fred kopplades det genast till krig och militär av de manliga åländska politikerna [...] Åländska politiker blir osäkra när militärerna kommer och [...] ger intryck av fasthet och principfasthet och pratar i en diskurs som inte passar in på Åland”.

Uppfattningen om möjligheterna att använda Åland som ett exempel förändrade också synen på det egna samhället, och blev ett sätt för ålänningarna att se sig själva utifrån.

”[Åland som exempel] är väldigt speciellt och väldigt inspirerande för folk som vill förbättra världen och som vill tänka och använda huvudet och inte vapen ... och det blir en spegling för ålänningarna, att se sig själva inte bara som inifrån, att dom är ett öfolk, och det svenska språket [...] utan de kan se Åland i ett större perspektiv, och det tror jag har påverkat samhället mycket. [...] Den politiska debatten förändrades mycket.”

Även Elisabeth Nauclér tror att tanken om att Åland kan användas som exempel har vuxit fram

med tiden. Men också det ökande internationella intresset blev en bekräftelse på att fredsföreningen var på rätt väg i sina strävanden mot ett fredsinstitut. Barbro Sundback berättar att Ilkka Taipale på Finlands fredsförbund initierade ”den första skrift vi gjorde om Åland - självstyre och demilitariserat område, som vi gjorde på många språk”. Det fanns många i lager, så fredsföreningen skickade ut broschyren till en massa fredsföreningar runtom i världen

”Hela Irlandsprojektet var resultatet av det där utskicket [...] Det blev ringar på vattnet, inflytelserika personer lyfte fram Åland, och då såg man att det fanns ett intresse.”

Också Robert Jansson tycker att synen på Åland som fredsexempel förändrades. Speciellt nämner han internationella besök som en orsak till att människor insåg att Åland var speciellt.

Men också upplevelsen av att vara en minoritet lyfts fram som speciell för Åland. Marlene Öhberg berättar:

”Eftersom vi är en minoritet själv har vi en del kunskaper och erfarenheter som är väldigt värdefulla. [...] Man vågar driva frågor, man vågar lite vara stolt över att man är en minoritet [...] Också att vi har skött det här samhället bra. Det är ett välmående samhälle”.

Att Åland kunde vinna på att bedriva fredsarbete är också ett motiv som förekom i debatten. Det kunde vara ett sätt att dra till sig turism, och att stärka Ålands position internationellt.

Jag frågar Elisabeth Nauclér om tanken om att Åland kunde dra nytta av att ha ett fredsinstitut, som Nauclér också lyfter i sin utredning:

”Roger Jansson har alltid pratat om Ålandsnyttan, men så tänkte inte jag då [...] men det stämmer, man kan inte engagera sig i de här frågorna om de inte ger samhället något.”

Det var inte bara fredsföreningen och landskapets utredare som hade åsikter om ett kommande fredscenter. Självklart hade många personer på Åland likaväl som runt omkring åsikter kring hur en fredsinstitution på Åland skulle se ut och vad den skulle göra. Anders Wijkman, dåvarande generalsekreterare i Sveriges Röda Kors, säger:

”Åland borde bli ett centrum för fredsarbete. Här kunder regelbunden utbildning i fredsfrågor ordnas. Ett fredsinstitut skulle passa utmärkt på det demilitariserade Åland.” (Nya Åland 8.9.1984)

Vice generalsekreterare för Finlands Röda Kors, Gunnar Rosén, besökte Åland i april 1987 och sade då att en uppgift för ett åländskt fredscentrum kunde vara att sprida kunskap om de mänskliga rättigheterna. (Ålandstidningen 23.4.1987) Vid Arja Saijonmaas konsert talade talman Sune Carlsson om att ett fredscenter skulle ha möjligheten att lyfta fram exemplet Åland som konfliktlösning och minoritetslösning. Han sade också att centret skulle kunna vara ett utbildningscentrum för fredsarbetare och hjälpa till ”att fostra barn och ungdomar till internationell förståelse”. (Nya Åland 3.2.1987)

Pertti Joenniemi i Ålandstidningen 1987:

”Östersjön behöver ett institut, och det finns idag inget fredsinstitut som sysslar med Östersjön, som ju kallas Fredens hav”,

Joenniemi vill ta tillvara ålänningarnas kunskap om samarbete till sjöss, och tycker att institutet ska breddas till att omfatta havsfrågor i Östersjön.

Svante Karlsson, fredsforskare vid Göteborgs Universitet, ansåg i en paneldiskussion 1991 att ett kombinerat freds- och minoritetsinstitut på Åland skulle vara intressant, eftersom ”etniska problem eller minoritetsproblem” nog skulle vara

den stora frågan i Europa framöver. (Ålandstidningen 25.10.1991)

Den ungerske översättaren Bela Javorsky, som också var aktiv i demokratiskt forum i Ungern, besökte Åland och uttryckte att ett minoritetsforskningsinstitut skulle passa bra på Åland, på grund av symbolvärdet i den åländska självstyrelsen. Han tänkte sig ett institut som inte enbart sysslade med forskning, utan också kunde vara "en mötesplats för minoriteter". (Nya Åland, 12.6.1990)

Hasse Svensson föreslog också i en paneldiskussion i oktober 1991 att Åland till exempel skulle kunna ta emot tortyroffer som behöver en avslutande konvalescensperiod. "Här finns ju inga militärer som med sin närvaro kan störa offrens återhämtning". (Nya Åland 26.10.1991)

3. Gräsrotter, besvikelser och egna initiativ: Den ideella sektorns arbete för en fredsinstitution på Åland

Under 1980-talet var Ålands fredsförening väldigt aktiv. Kampanjen Fred för fulla segel engagerade fredsvivare på hela Åland för ett "Fredens hus". I början verkar också stödet från politiker varit betydande. Men besluten och stödet från det offentliga drog ut på tiden, och till sist tog Fredsföreningen saken i egna händer.

Ålands fredsförening: första halvan av 80-talet
Fredsföreningen startades 1981 av Susanna Skogberg, Siv Ekström och Stefan Snellman mot en bakgrund av de konferenser som ordnats på Åland, framför allt Nordiskt fredsmöte, och hotbilden i världen. Också Lars Ångström från Svenska freds- och skiljedomsföreningen ska ha inspirerat grundarna, enligt dokument i Fredsinstitutets arkiv. Efter något år blev Barbro Sundback, som då enligt egen utsago blivit "lite av en

fredsprofil med de där marscherna", ordförande. 1983 flyttade Marlene Öhberg till USA, och deltog där bland annat i den så kallade Freeze-rörelsen. Ett tag efter att hon kommit tillbaka blev hon ordförande för fredsföreningen.

Under början av 1980-talet var fredsföreningen mycket aktiv. Hiroshimaafton 1982 beskrevs i Fredsinstitutets interna dokument som ett event som lockar många, och antalet medlemmar ökade. 1983 började förslag om en fredsinstitution på Åland diskuteras allmänt. Under de nordiska fredsdagarna som anordnades av Finlands fredsförbund och Ålands fredsförening marscherade man till Bomarsund, och dåvarande ordförande Barbro Sundback talade för att göra Bomarsund till ett åländskt fredscentrum med fokus på Ålands demilitariserade roll. (Nya Åland 7.8.1984)

Parallellt med arbetet för att åstadkomma en fredsinstitution på Åland bedrev fredsföreningen en bred, folklig verksamhet med olika kampanjer, läger, möten och upprop, som det inte finns utrymme att i detalj beskriva här.

Reportage i Nya Åland den 7 augusti 1984 om fredsmarschen till Bomarsund.

Förutom att inspireras av omvärlden, initiativen i det Nordiska rådet och de många konferenserna fick fredsföreningen också antagligen inspiration från andra fredsföreningar i Norden. Finlands fredsförbund tillsatte i maj 1984, på förslag av Knut Drake, en arbetsgrupp som skulle utreda möjligheterna att grunda ett fredsmuseum. Arbetsgruppen menade att fredsmuséet bör ”upprätthållas av en stiftelse med stark förankring i freds rörelsen”, och tänkte sig att muséet skulle ligga i Helsingfors, men vara fristående från andra muséer, eventuellt samarbeta med arbetarrörelsens museum. Nordiskt fredsförum (och därmed de nordiska fredsföreningarna) ställde sig 1984 bakom planerna på ett centrum för fredsfostran på Åland, och sade sig villiga att jobba för att frågan och förslaget i Nordiska rådet skulle ”avancera”. (Hbl 26.3.1984)

I augusti 1984 hölls ett nordiskt fredsseminarium på Åland i fredsförums regi. 1984 deltar Stefan Snellman också på den tredje finlands-svenska fredskonferensen i Ekenäs och diskuterar där planerna på ett åländskt fredscentrum. I sin essäbok Spån från 2006 skriver Stefan Snellman att han initierade Ålands fredsinstitut i en understreckare i Hufvudstadsbladet 1981, och introducerade idén för Pertti Joenniemi. (Snellman, s. 53)

Barbro Sundback berättar den 12 maj 1984 för Ålandstidningen att styrelsen i Ålands fredsförening har bestämt sig för att ta initiativ till att skapa en arbetsgrupp med representanter från Föreningen Norden. ”Diskussionerna har svalat ganska mycket, men något konkret har inte gjorts”, säger Sundback, som också berättar att föreningen hellre pratar om ett fredscenter än ett fredsmuseum. Men Norden-initiativet ebbat ut. I slutet av december 1984 skickar Ålands fredsförening r.f. ut ett PM till en rad personer som representerar fredsorganisationer och forskningsinstitut. Man ber om att inom februari månad få synpunkter på texten, som är författad av föreningens vice ordförande Stefan Snell-

man, och som får ses som det första konkreta förslaget till ett fredscenter på Åland. I PM:et säger man sig ha problem med att få gehör för idéerna i ”ansvariga politiska kretsar”. ”Tankar kring ett åländskt fredscentrum” sägs i bifogat brev vara en sammanfattning över ”alla de idéer som framkommit under årens diskussioner”. Bland de personer som finns på listan på baksidan av brevet, och som får antas vara mottagare av skrivelsen, finns Göran von Bonsdorff från Finlands Fredsförbund, Pertti Joenniemi från Tammerfors fredsforskningsinstitut, Hilka Pietilä på Finlands FN-förbund, Paavo Lipponen från Samfundet Finland-Sovjetunionen, Kai Warras, Folke Sundman från de Hundras kommitté, Gunnar Rosén från Röda Korset, Tor Magnusson vid Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen, Anders Wijkman på svenska Röda Korset, Johan Galtung, och kontakter på Färöarna och Island. De enda arkiverade svaren kommer från Finlands Fredsförbund och Finlands FN-förbund. Von Bonsdorff skriver att det är en ”synnerligen betydelsefull” tanke, och framhåller vikten av en ”egentlig fredshögskola, en institution för utbildning av aktiva fredsarbetare”. Hilka Pietilä ger ”personligen allt sitt stöd” och anser att centret skulle kunna verka på tre nivåer, som ett ”fredsfostrans- och fredsforkningscenter”, ”ett nordiskt center för fredsarbete och fredsfostran” och en plats för internationella evenemang.

Fredsföreningens PM präglas av tron på samförstånd och humanism som en väg till fred. Snellman skriver att ett åländskt fredscentrum skulle ha till uppgift att

”... verka för ett nytänkande när det gäller synen på medmänskan och de grupper av människor som har en annan kultur och andra värderingar än den grupp man själv tillhör”.

Ett fredscentrum skulle stå på fem ben: ett fredsinstitut för fortlöpande utbildning av peda-

goger och ungdomsarbetare, ”autonomisakkunniga” och medlare, en fredsfolkhögskola där man skulle samla unga ”för att över de nationella murar och blockgränser som finns skapa förståelse och personlig vänskap – och därmed förutsättningar för en fredlig samexistens i framtiden” och ”bibringa eleverna en människoupfattning som ersätter den traditionella indelningen av människor i vänner och fiender”, en forskarstuga, konferensutrymmen och ett fredsmuseum.

Föreslagen placering är Grelsby Kungsgård. Uppenbart är också att andra idéer om finansiering fanns: man kunde tänka sig att finansiera fredscentrum med:

”... medel som motsvarar dem som hade behövts ifall man hade upprätthållit allmän värnplikt på Åland”.

PM:et avslutas med tanken att självstyrelsemyndigheterna bör tillsätta en arbetsgrupp med samtliga politiska partier, och komplettera med representanter för relevanta organisationer.

1985 berättar konsul William Nordlund att han har för avsikt att donera mark för ett fredsinstitut, vilket ledde till att Stadsstyrelsen i Mariehamn beslutade att området inte skulle bebyggas på så sätt att ”lokaliseringen av ett fredsinstitut skulle försvåras”. (Naucletredningen, S. 11)

Stadsstyrelsen godkände alltså placeringen, men ville att landskapsstyrelsen skulle utreda möjligheterna för ett fredsinstitut, skriver Nyan den 21 september 1985. I november 1989 erbjuder William Nordlund istället Strandnäs gård vid Rökerikorsningen som lokal för ett fredscentrum på Åland. (Nya Åland 3.11.1989)

I december 1986 publicerades en undersökning av ålänningarnas attityder till landskapets demilitarisering, som gjorts av Nina Söderlund på beställning av fredsföreningen. Enligt undersökningen är 50 procent av ålänningarna positiva till ett fredscentrum på Åland, ”redan innan projektet är utformat”. (Vilket genombrott

för fredsoptionen, Hasse Svensson, Nya Åland, 18.12.1986)

1986 lämnar Ålands fredsförening ett förslag till landstinget om ett åländskt fredscentrum. I ett brev till fredsföreningens medlemsorganisationer skriver ordförande Leena Smeds (numera Lindqvist) att man har beslutat att vädja till Ålands landsting att vidta åtgärder för att ”föra frågan om ett åländskt fredscentrum till en lösning”. Man tänkte att skrivelsen skulle lämnas till landstinget den 30 mars 1986, då det var 130 år sedan Ålandsservitutet ingicks. I förslaget lyfter fredsföreningen fram internationella faktorer men också löften från det offentliga Åland som motiv för ett åländskt fredscentrum: 1986 är internationellt fredsår utlyst av FN. Fredstanken omfattas allt mer av världens folk. Medlemmar av Ålands landsting har sagt att de vill jobba för en kärnvapenfri zon i Norden. Självstyrelsens företrädare pratar om Åland som ”fredens öar”, och Ålands specifika status. Grundandet av ett fredscentrum skulle kunna bli Ålands bidrag till det internationella fredsåret, fortsätter fredsföreningen. Ett fredscentrum skulle kunna dels dokumentera och presentera det arbete för fred och nedrustning som redan gjorts ”med tanke på den åländska övärlden”, men också ”tjäna den fortsatta forskningen kring och samtalen om en alternativ säkerhetspolitik för stater och självstyrande områden”, vara en plats för internationella konferenser och en plats för utbildning för fredsarbetare. Man lyfter också fram den positiva inställningen till Åland som kongress- och fredscentrum i omvärlden, kanske som en referens till de konferenser som redan anordnats, och att en markdonation finns. Fredsföreningen efterlyser ett principbeslut under det kommande fredsåret.

Fred för fulla segel

Men inget konkret händer, vilket får åländska fredsentusiaster att ta saken i egna händer. I november 1986 rapporterar Ålandstidningen

att en insamling för ett fredsinstitut har inletts. Kampanjen drivs av en grupp inom ramen för fredsföreningen men under namnet "Fred för fulla segel", ett namn som Benita Laanti-Helander kommit på i en tävling som utlystes. Rolf Lindqvist säger att avsikten med insamlingen är att "få en alläländsk uppslutning kring institutet, och att puffa på behandlingen på landskapsnivå". I artikeln berättar också Lindqvist att många åländska konstnärer har vidtalats och vill bidra till insamlingen, och Marlene Öhberg lyfte idén att ha en obligatorisk fredsutbildning i framtiden, likt civiltjänsten.

Uppstarten av kampanjen finns dokumenterad i några maskinskrivna blad i Fredsinstitutets arkiv. Förutom att samla in pengar är det en opinionsbildande verksamhet i syfte att skapa folklig opinion man tänker sig. Man har redan stöd från delar av det politiska Åland. Gunnar Jansson, riksdagsman, ställer upp och kan tänka sig att kontakta politiker och "penninginrättningar". Kampanjarbetarna skriver:

"Rent konkret tror vi att det är lättast att sätta upp som mål att få en grundplåt till ett bygge på den förnämliga tomt som William Nordlund lovat ställa till förfogande för ändamålet."

Kampanjarbetarna ville inte åstadkomma "något skrytbygge" utan planerna var ödmjuka. Även

Artikel ur Nya Åland 11.6.1987 om konstauktion till förmån för Fred för Fulla Segel

Sune Carlsson har lovat att ta upp frågan om ett fredscentrum i sitt nyårstal. Insamlingen ska förankras hos alla politiska fraktioner. Man eftersträvar också ett nära samarbete med utredningsgruppen landskapet har tillsatt. I ledningsgruppen för insamlingen sitter Lars Ingmar Johansson, Göran Fagerlund, Karl-Erik Smulter, Greta Johansson, Folke Lampén, Leena Smeds och Rolf Lindqvist. Nanna Backas deltog som kassör. I en broschyr beskrivs insamlingens motiv: ett "undertryckt behov" i det åländska samhället av att göra något konkret för freden. Målet är "att få en grundplåt till ett Fredens Hus på Åland", eftersom Åland är demilitariserat.

"Självstyrelsen kan internationellt presenteras som ett föredöme för hur minoritetskonflikter kan lösas utan våld."

Norden beskrivs som en het zon, och Åland som en "avspänd och fredlig miljö för internationella sammankomster". Fredens hus ska inrymma många saker. Verksamheten som efterfrågas är enligt kampanjen lägerskolor, kurser i fredsfostran och konfliktlösning och diskussion om miljöfrågor. Sakkunskap kan inhämtas genom kontaktnät med universitet och fredsforskningsinstitut. Det bör också finnas utställningsutrymmen och ett café.

Leena och Rolf Lindqvist ger ett bredare perspektiv på kampanjen och sitt eget arbete för freden. Man ville göra något konkret och bredda uppfattningen om vad fred kunde vara. Efter att Sune Carlsson beskrev Åland som "fredens öar" vid Röda Korskonferensen började man ifrågasätta om det verkligen stämde. Leena Lindqvist berättar:

"Vi hade ganska mycket diskussioner hemma om att är Åland verkligen fredens öar [...] eftersom jag var sekreterare på fredsföreningen så försökte jag föra fram där att vi verkligen skulle göra något. [...] att det inte bara är ett ord [...] eftersom man får vara demilitariserade så ska man göra något så att det verkligen syns."

Men Leena Lindqvist menar att det inte fanns så mycket stöd för idén inom fredsföreningen. Det var framför allt Stefan Snellman som var positiv. Då valde man att samla ihop ett gäng som ville driva informations- och insamlingsidén, men höll en fot i fredsföreningen för att underlätta organisatoriska aspekter som tillståndsansökningar.

Men man drog också igång kampanjen för att man insåg gräsrotternas betydelse för att påverka de politiska besluten, i det här fallet etablerandet av ett fredscentrum på Åland. ”Bredd och folkopinion var vad som behövdes” säger Rolf Lindqvist. ”För att få alla politiker övertygade”. Därför var det viktigt, menad Rolf Lindqvist, att jobba målmedvetet för att få alla partier med, och få alla ålänningar att ställa upp på projektet.

”Och det senare lyckades ju bäst, bättre än politikerna. Folket var mera bakom än politikerna, även om det fanns enskilda aktiva i alla partier”.

Det fanns en folkbildande tanke i kampanjens upplägg. Rolf Lindqvist säger idag om kampanjens upplägg och kampanjmaterialet:

Annons för Arja Saijonmaas extrakonsert i Självstyrelsegården publicerad i Nya Åland den 29.1.1987. Konserten anordnades av kampanjen Fred för Fulla Segel.

”Man måste försöka vara konkret för att det är svåra frågor för människor att ta till sig men om man får det till sig på ett sätt så att man förstår att man kan göra någonting för hot och fred så ... och det tände ju folk, och det var ju avsikten.”

”Fredens öar var ingenting farligt”, säger Leena Lindqvist, och lyfter att det alltid fanns något budskap med aktiviteterna: ”Vad innebär fred?” På den tiden var kapprustningen ytterst närvarande, och som Leena Lindqvist säger ”eftersom vi har förmånen att vara demilitariserade ska vi försöka göra någonting åt det.”

Kampanjen Fred för fulla segel fick en god start och spred sig snabbt bland ålänningarna. Många bidrog till kampanjen och ännu fler berördes av den. Vid en fest i januari 1987 höll talman Sune Carlsson tal, och 1200 ålänningar kom enligt Nya Åland för att se Arja Saijonmaa som spelade i Landstingets plenisal söndagen den 1 februari. 1988 hölls en konsert med Sven-Bertil Taube ”första gången på Åland”. Karl-Erik Smulter öppningstalade och berättade att 100 000 finska mark nu fanns insamlade. (Nya Åland, 3.5.1988)

Rolf Lindqvist berättar att det bakom kampanjens upplägg fanns en idé om att den skulle rikta sig till alla ålderskategorier. Detta speglas i kampanjens många dimensioner. Svenska teatern,

Tidningen Åland den 25 mars 1987. Jack Mattson och regissören Sven Sid berättar om föreställningen ”All you need is love” med Beatleslåtar, som anordnades som en del av kampanjen Fred för Fulla Segel.

under ledning av Jack Mattson, spelade en Beatles-musikal i Idrottsgården.” Och den passade ju så bra, All you need is love, kärlek och fred det går ju ihop” säger Rolf Lindqvist, och berättar att man medvetet försökte anpassa kampanjen för alla ålderskategorier. Förutom Beatleskavalkad med Svenska teatern anordnade man bland annat tonårscirkus, musikfest i Sund, fredsfest i Hammarland, önskekonsert på radion, utmanade företag och anställda att donera till kampanjen, höll konstauktion på torget, gala med bland annat Limelight på Savoy, och tog emot pengar från dagsverke i Strandnäs högstadieskola. Stö-

Nya Åland 15.10.1987. Annons för rockgala på Savoy.

Limelight gjorde succé på fredsgala på Bio Savoy, till förmån för kampanjen Fred för Fulla Segel. Nya Åland 27.10.1987

det från konstnärerna var stort. ”Hos Guy Frisk fick vi komma dit och välja tavlor”, berättar Leena Lindqvist. ”Och sen kunde man ju säga att en hade skänkt”, säger Rolf Lindqvist, ”så skänkte andra”. Också media rapporterade om kampanjen och bidrog på så sätt att sprida idéerna om ett fredscentrum på Åland. Leena Lindqvist poängterar att de åländska pressklippen inte berättar allt. Uppmärksamheten från media var stor även från andra håll, finsk och svensk och till och med rysk media berättade om kampanjen. Kampanjen fick mycket frivillig hjälp, men de engagerade fick vara med på alla ställen och stötta och hjälpa. Ibland var det motigt, men som Leena Lindqvist säger

”... det var ju jätteviktigt att kunna själv göra någonting, och ge möjlighet åt andra också att göra någonting.”

Men kampanjen mötte också mycket kritik, berättar Leena Lindqvist. En del av kritiken riktades mot att man ville bygga ett ”tomt hus”, men Leena och Rolf Lindqvist betonar att det var en verksamhet för fred man ville få igång. Leena Lindqvist: ”för oss var det viktigt att det kom igång någonting, att inte bara prata om det här”. I Nya Åland den 5.3.1987 försvarar Leena Smeds (numera Lindqvist) i en insändare planerna på ett fredshus mot kritik om att det skulle bli ett skrytbygge och att pengarna skulle spenderas fel:

”Vi som arbetar med insamlingen ’Fred för fulla segel’ har aldrig talat om något skrytbygge [...] Vi vill bara ha ett ställe där bland andra människor som upplevt orättvisorna i världen väldigt starkt, och som vill göra någonting för att förändra situationen, kan träffas och lära sig mera.”

Att få ett hus var inget självändamål. Man tänkte ju så att det fanns ju människor som ville jobba med verksamheten, säger Rolf Lindqvist, och även om verksamheten var det viktiga var ett hus

symboliskt, en plats där verksamheten kunde samlas och utvecklas. Man hade också förhoppningar om landskapsmedel och statsmedel, berättar Rolf Lindqvist, ”att det skulle ges till verksamheten bara vi skaffar ett hus, att det skulle fyllas sen” och ”det visade sig sen att verksamheten växte först och huset kom senare, det var okej det också.”

I Nya Åland 6.4.1988 skriver kampanjens ordförande Rolf Lindqvist en insändare att det ”inte borde vara alltför svårt att nå politisk enighet kring ett åländskt fredscentrum, när det nu finns i landskapsstyrelsens handlingsprogram”. Kampanjen Fred för fulla segel avslutas i Stadshuset den 2 april 1989. Fredsföreningens ordförande Gunnar Jansson lyfte betydelsen av det folkliga fredsarbetet för avspänningen i Europa. Landskapsstyrelsens arbetsgrupp för fredscentret, bestående av Jansson, häradshövding Sune Carlsson och Elisabeth Naclér presenterade sitt arbete. (Ålandstidningen 4.4.1989)

Vad resulterade kampanjen i? Det som behövdes var en grundplåt till fredsinstitutet, säger Rolf Lindqvist, och det som drog in mest pengar var konserterna med Sven-Bertil och Arja Saijonmaa, och auktionen. Leena och Rolf Lindqvist tycker att man också uppnådde ett annat mål: att opinionsbilda från botten och uppåt.

”Det var det positiva att vi fick så mycket människor med oss, media och allmänheten, och det tvingade sen politikerna skulle jag säga [...] sen när dom såg att det kom via folket så blev de mera intresserade, att det blev så stor uppslutning.”

Rolf Lindqvist betonar att han tror att det var bra att det:

”... inte var styrt uppifrån [...] att det kom från människor, upp, en vilja till att skapa något”.

Både Rolf och Leena Lindqvist upplevde att det under arbetet med kampanjen skedde en väldigt

stor förändring i attityder, att folk blev mindre misstrodda mot fredsarbete och började engagera sig, och att det också gällde politikerna.

Ålands fredsinstitut grundas

Efter ”Fred för fulla segel”-kampanjen hände inte så mycket. Inget beslut om ett Fredens hus, fredsmuseum eller fredscentrum fattades. Från kampanjarrangörernas sida kändes det tungt: Det blev också något slags utmattning, säger Leena Lindqvist. Man arbetade hårt, och kampanjen gav mycket PR för Åland. Därför kändes det tungt att inte politikerna tog över och drev det vidare, som man hade hoppats.

Pengarna blev liggande, tills fredsföreningen började fundera på andra alternativ då inget händer inom landskapet. 1992 är det uppenbart att eldsjälarna i Ålands fredsförening har tröttnat på att vänta. Föreningen började formulera en vision om verksamheten. Robert Jansson engagerade sig i fredsföreningen kring 1988, och då framför allt inom Emmausverksamheten. Han hade flyttat tillbaka till Åland från sin studieort och började delta i diskussionerna om ett fredsinstitut.

”Vi följde den här diskussionen och utredning efter utredning, och vi såg att det blir ju aldrig något av de här, väldigt fina utredningar, väldigt storslagna, det skulle vara fina hus och forskare och mycket av allt, och vi tänkte att man måste börja i en helt annan skala om det ska bli till någonting. [...] Så då gjorde vi en egen liten utredning som jag gjorde, som byggde på de utredningar som tidigare gjorts och som förstås var influerad av det jag hade studerat i Göteborg och så. [...] Där försökte vi se mer på organisationsform och aktiviteter, och inte från början på många forskare och stort fint hus”.

I oktober 1991 hölls en paneldiskussion med rubriken ”Vart tog fredsinstitutet vägen?” med en panel bestående av Nyans chefredaktör

Hasse Svensson, lantrådet Sune Eriksson (lib), lagtingsledamot Barbro Sundback (s), avdelningschef Olof Erland och fredsföreningens ordförande Marlene Öhberg. (Ålandstidningen 25.10.1991)

Fredsforskare Svante Karlsson från Göteborgs universitet höll en föreläsning om fredsforskning. Under debatten sade Svensson att det faktiskt var Johan Galtung som lade fram idén om ett fredsinstitut på Åland vid ett möte på Åland i början av 1980-talet. Öhberg ansåg att ett institut skulle kunna bygga upp kunskap kring den åländska identiteten, och göra oss till ”experter på vår egen status”. Erland tryckte på att ett institut bör fokusera på lokala förhållanden och s.k. vardagsfred. Nauclér hade svårt att förstå att Erland skulle göra ytterligare en utredning. Olof Erland menade att det för att åstadkomma ett fredsinstitut skulle krävas en internationellt känd forskare och en miljon mark om året. (Nya Åland 26.10.1991)

Nauclér sade också att landskapsstyrelsen inte tar henne och hennes utredning på allvar, för att hon är kvinna och ”därför tydligen inte har tillräckligt med pondus”. Sundback lyfte att en stiftelse borde driva institutet, och inte Ålands högskola.

Efter utredning på utredning hade fredsföreningen tröttnat, berättar Sundback:

”Så på 90-talet såg vi ju att det här inte blev någonting, så då tog fredsföreningen initiativet.”

Marlene Öhberg var ordförande då, Sundback blev fredsinstitutets ordförande, och Lena Lindqvist vice i namn av kampanjen. Hasse och Miire Svensson var också med, minns Sundback. ”Så vi var ju kanske bara tio personer på det här mötet som startade.”

Nauclér:

”Jag kommer precis ihåg [...] en gång då Barbro Sundback sa till mig att nu har jag

hittat en person som är lämplig för det här uppdraget och nu sätter vi igång, och det var Robert Jansson, och då satte hon igång.”

I september lägger man fram ett förslag om att redan samma höst dra igång ett åländskt fredsinstitut. Fredsföreningen föreslår att man ska bygga upp en privat stiftelse, och ansöker om stöd från landskapsstyrelsen och sysselsättningsbidrag för en verksamhetsledare. (Nya Åland 1.9.1992)

I Janssons förslag, som i stort sett bygger på Nauclérs utredning, kan man utläsa viljan att kombinera fredsforskning och fredsarbete, samt också en bred uppfattning om vad fred är. Jansson beskriver fredsforskningens mål som att:

”... nå s. k. positiv fred, d.v.s. en rättvisare värld med fredliga samhällsstrukturer istället för strukturellt våld”. (Ålands fredsinstitut: Uppbyggnad, verksamhet och organisation, 1992)

Forskaren ska inte stå vid sidan av och titta på, utan har en världsförbättrande ambition med sin forskning.

Jansson fortsätter:

”Det finns ett samspel mellan fredsforskningen och det folkliga engagemanget, där båda sidor påverkar och utvecklar varandra.”

Utgångspunkten till fredsinstitutet som lyfts i rapporten är ”insikten om behovet av internationellt samarbete, internationell samvaro och interdependens” men också den specifika kontext som Ålands folkrättsliga ställning utgör. Forskningens mål beskrivs som att ”finna konflikthanterande samhällsstrukturer”, och kan vara speciellt inriktad på konfliktlösningsmekanismer där Åland kan fungera som modell. Enligt rapporten kan verksamheten inledas i oktober 1992.

Hasse Svensson skriver:

”Fredsföreningen har med sitt konkreta lågprisförslag till Ålands Fredsinstitut förhoppningsvis punkterat tio års håglöshet hos de högsta självstyrelsemyndigheterna.”
(3.9.1992, Nya Åland)

Svensson skriver också att ansökan om bidrag är ödmjuk, Janssons rapport förtjänstfull och att det vore svårt för ”självstyrelseregeringen Erlands-son att sätta tummen ner för det här projektet”. Också finansieringen verkade falla på plats.

Robert Jansson berättar:

”... och där fanns ju i bakgrunden den här insamlingen som hade gjorts, fred för fulla segel, till förmån för det fredsinstitut som skulle startas, och de pengarna låg ju bara på banken och väntade på att någon skulle starta det där fredsinstitutet [...] Vi gjorde den här utredningen 1992, och fick landskapsstyrelsen med på noterna, de tyckte att det lät vettigt och beviljade bidrag.”

Robert berättar att man tillsammans med pengarna från insamlingen och några konstverk fick ihop en grundfond som säkerhet för stiftelsen. I Stadgar för Stiftelsen Ålands fredsinstitut nämns konstverket ”utan titel 1988” av Johan Scott och konstverket ”4 juni 1989” av Kjell Ekström.

I sitt tal den 9 juni berättade Sundback:

”Från början var tanken att institutets verksamhet skulle engagera ålänningarna och i mån av möjlighet syssla med forskning.”

Jag frågar Robert hur väl förankrat ett fredsinstitut var hos ålänningarna när det bildades.

”Det hade varit ganska mycket diskussion och debatt och folk förstod att något grundades.”

Men många blandade samman fredsinstitutet med fredsföreningen.

”Alla visste vad fredsföreningen var, det var ett väldigt rotat begrepp”.

I början tänkte man sig att fredsföreningen skulle bedriva aktivism och opinionsbildning, berättar Robert, medan fredsinstitutet skulle syssla långsiktigt med utbildning och konflikthantlingsseminarier.

”Men man ville bygga upp något nytt, skapa varumärket Ålands fredsinstitut.”

Barbro Sundback menar att det var en uttrycklig målsättning att institutet inte skulle tappa sin folkliga förankring, och inte bli ”halvoffentligt, halvakademiskt, halvpolitiskt”.

”Det var för oss väldigt viktigt att fredsinstitutet skulle vara förankrat hos ålänningar och hos ungdomar.”

Jag frågar Marlene Öhberg, som var med vid bildandet, om man inte var trött på alltihopa 1992 när institutet bildades, de politiska turerna och så vidare.

”Fast det är ju det där att man måste hålla fast vid idén, och driva den framåt... så småningom så vinner man ändå. Om man har en bra idé så är det ju faktiskt så. [...] Sådana här små institut, jag tror att det är bra att de drivs lite utanför något slags offentlig verksamhet, jag tror att de hålls mer levande då. Jag tror att de måste hänga på personer som kommer in och orkar driva frågor [...] vissa frågor är bra om de drivs ideellt i början ...”

Dåvarande riksdagsman Gunnar Jansson säger att debatten om ett fredscentrum och Åland som fredsexempel under åttio-talet inte var särskilt förankrad hos ålänningar generellt, men att man inte heller motsatte sig planerna.

”Nog var det lite av en specialverksamhet för insatta [...] när jag träffade folk var inte

den här frågan högt på agendan [...] man ska alltid minnas att politiken är lokal. [...] Verksamheten ifrågasattes inte, men väckte inte djupa passioner eller ingående diskussioner. [...] en pragmatisk hållning som var accepterande.”

Måndag den 19 oktober 1992 skrev Ålandstidningen att inkommande söndag skulle en stiftelse och ett institut att grundas av Ålands fredsförening, och verksamheten köra igång i lokalerna på Kaptensgatan 18. Redan till sommaren skulle ett läger för unga från Belfast anordnas. Vid grundandet hade föreningen 570 medlemmar. Dagen innan, på FN-dagen, höll fredsföreningen ett seminarium om Ålands demilitarisering med bland andra folkrättsexperten Ove Bring från Stockholm. Genom en förändring i föreningens stadgar kunde föreningen nu ”förverkliga sina syften genom att upprätthålla stiftelsen Ålands fredsinstitut som bedriver och understöder fredsforskning och fredsarbete”. (Tidningen Åland 26.10.1992)

I interimsstyrelsen satt Barbro Sundback och Leena Smeds (numera Lindqvist) från Åland, Thomas Wallgren, filosof från Helsingfors, förbundssekreterare Martin Holmberg från Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen, och Tuomas Hackman från finska vapenvägrarförbundet. Suppleanter var Marianne Laxén, vice ordförande i Finlands fredsförbund, Marlene Öhberg, ordförande i fredsföreningen, Svenska Freds Eva Zillén, Samuel Reuter från Folkets bildningsförbund i Helsingfors, och Siv Ekström. Även ett forskarråd tillsattes. I april 1993 bestod forskarrådet av ordförande Elisabeth Naucleur, Pertti Joenniemi från TiPRI och Kjell-Åke Nordqvist från Uppsala Universitet. (Hbl 2.4.1993) Institutets två huvudsakliga forskningsinriktningar beskrevs av institutets sekreterare Robert Jansson som att ”sätta in Ålandsmodellen och den åländska traditionen i ett idéhistoriskt perspektiv och ett framtidsperspektiv” samt analysera Europa- och Östersjöutvecklingen.

4. Det offentliga Åland

Enskilda politikers stöd för planerna på ett åländskt fredsinstitut var viktiga. Men från självstyrelsemyndigheternas sida fanns en viss tvekan inför att stötta planerna. Ingen enskild dominerande förklaring till den politiska obeslutsamheten kring ett fredsinstitut på Åland finns. I början av åttiotalet var fredsfrågan något som förknippades med aktivism, och något som kunde vara politiskt laddat. Senare var politisk prestige, och obeslutsamhet och tveksamhet något som fördröjde den politiska processen. Men också diskussionen om Ålands utrikespolitiska befogenheter och hur fredsfrågor förhöll sig till dem behövde ta sin tid.

Med anledning av fredsföreningens första förslag till landstinget om ett åländskt fredscentrum 1986 vände sig talmannen och ordförande för alla partier i landstinget till lantrådet Folke Woivalin med en begäran om att lantrådet för landskapsstyrelsen skulle föreslå en utredning och tillsätta en referensgrupp. (Naucclérutredningen s. 6)

Elisabeth Naucclér berättar om varför man tillsatte utredningen:

”Det fanns en massa initiativ”, berättar Naucclér, ”fredsmuseet som vi då hade torpederat, men idén fanns ju där, och [Fred för fulla segel] samlade ju de facto in pengar.”

I december 1986 tillsätter landskapsstyrelsen en utredning med Elisabeth Naucclér som utredningsman. Utredningens referensgrupp består av talman Sune Carlsson, överläkare Anders Fagerlund, landstingsmännen Olof Jansson (ordförande) och Sven-Olof Lindfors och landskapsledamöterna Barbro Sundback och Mirjam Öberg.

Naucclér betonar att hennes roll var tjänstemannens, och att hon inte hade deltagit i kampanjerna för ett Fredens hus, men att hon själv lanserade sig som frivillig för utredningsuppdraget.

”Jag tog väl på mig det för att jag tyckte att det var en intressant arbetsuppgift [...] varför jag var intresserad av det vet jag inte, det hade kanske att göra med Genève och att jag hade arbetat med det i det nordiska [samarbetet], så jag tyckte att jag kände till det.”

Men Naucclér menar att entusiaster som Barbro Sundback och Leena Smeds var de som verkligen drev frågan.

Också Naucclérs uppfattning om möjligheterna med en fredsinstitution på Åland förändrades i och med utredningsuppdraget:

”Jag var ju inte så övertygad om att fredsmuseum var någon bra idé från början, men jag blev ju helt övertygad om att [...] det skulle inte bara vara ett forskningsinstitut för [...] vi skulle aldrig ha kunnat konkurrera med de stora forskningsinstituten [...] men sen också att man skulle ha en folklig del, att man engagerade människor.”

Idag säger Naucclér om kombinationen av teori och praktik:

”Man är inte en seriös kollega till andra forskningsinstitut om man bara håller på med folkliga saker, men å andra sidan förändrar man ju inte världen om man inte håller på med folkliga saker.”

I maj 1988 presenteras Naucclérs utredning. Naucclér menar att man bör tillsätta en arbetsgrupp, och inleda verksamheten så snart som möjligt i mer blygsamt format än ”vad man på sikt vill uppnå”. (Ålandstidningen 31.5.1988) I utredningen drar Naucclér slutsatsen:

”Förutsättningarna för inrättandet av ett fredscentrum på Åland synes goda”.

Hon beskriver anledningen till att ett fredscentrum på Åland har diskuterats sedan 1983 som följer:

”Ålands ställning som demilitariserat landskap och det faktum att Åland är ett exempel på att internationella konflikter kan lösas med fredliga medel och därför ansetts kunna tjäna som förebild i andra sammanhang.” (Nauclérutredningen, s. 2)

Nauclérs utredning bestod av ca 50 enkätsvar från olika institutioner som arbetar med fredsfrågor i Norden och Europa. Nauclé drar slutsatsen att det finns ett stort behov av forskning kring Öst/västrelationer och rustningskontroll, men att dessa områden inte har så mycket att göra med utgångspunkten för ett institut på Åland, nämligen den historiska bakgrunden.

”Däremot har flera föreslagit mer närstående områden som demilitarisering, konfliktlösning i Tredje världen, regional konfliktlösning, små nationers roll i internationella sammanhang, Östersjöfrågor, havsfrågor och frågor rörande ösamhällen.”

Nauclé lyfter också att det inte bara är konfliktlösningens modellen som kan betonas, utan även uppföljningen av beslutet i Nationernas Förbund. (s. 14) Nauclé lyfter också den mer folkliga, icke-akademiska aspekten:

”För ett åländskt fredsinstitut däremot skulle det finnas särskilt goda förutsättningar för att lyckas med arrangemang som vänder sig till en bredare allmänhet.” (s.15)

Detta beror, enligt Nauclé, dels på Ålands geografiska position i mitten av Norden, de många turisterna och goda förbindelserna, samt det arbete som gjorts av Ålands fredsförening, som är ”en mycket livaktig förening” som redan arrangerat internationellt uppmärksammade konferenser.

Syftet med en fredsinstitution på Åland skulle enligt Nauclérs utredning vara att utnyttja Ålands historiska bakgrund och geografiska

läge, samt presentera Åland som exempel vid konfliktlösning. Också att ”tillföra det pågående fredsarbetet ytterligare en dimension”. Samtidigt, menar Nauclé, ”ger det naturligtvis Åland en möjlighet att stärka sin ställning och göra det mer internationellt känt”. (s. 35) Idag säger Nauclé:

”Så jag tycker ju att det har blivit precis vad jag tänkte mig då, men det var ju inte jag, jag var ju en teknisk person, en utredare”,

1989 driver även Olle Holm, dåvarande rektor för Ålands Högskola, på för ett åländskt fredsmiljö-, och vetenskapscentrum, där forskning skulle kunna samordnas. (Nya Åland 21.11.1989)

Barbro Sundback berättar om utredningarna:

”I den belysningen gjordes utredning efter utredning men den hade kanske inte någon folklig förankring. [...] Och då hade ju tiden gått så mycket att den här fredsrörelsen redan i slutet på 1980-talet, den här kraftiga internationella rörelsen var ganska försvagad, eftersom de där missilerna sen då placerades ut som man hade kämpat mot, att folk gav upp, och då kom miljöfrågorna ...”

Sundback menar att de många utredningarna var ett sätt för självstyrelsemyndigheterna att visa intresse, men utan att fatta några beslut:

”Det där var ju sådana här byråkratiska politiska utredningar, att inte ta kål på frågan, men heller inte göra någonting.”

Den 30 januari 1991 skriver Barbro Sundback till landstingets talman med en fråga till lantrådet: Sundback påpekar att den arbetsgrupp och parlamentariska referensgrupp för ett fredsinstitut på Åland som tillsattes 1989 för att konkretisera Nauclé-utredningen inte verkar kunna fullfölja sitt uppdrag: referensgruppen har inte sammankommit en enda gång och ”arbetsgruppen förefaller ha svårt att fullfölja sitt uppdrag.”

Sundback frågar vad lantrådet tänker göra för att påskynda genomförandet av arbetsgruppens uppdrag. Lantrådet Sune Eriksson svarar att arbetet i stort sett är färdigt. Men Eriksson uttrycker också en önskan om att ett minoritetsinstitut snarare än ett fredsinstitut ska grundas på Åland.

”Frågan är nu bara om ett fredsinstitut kan få en meningsfull verksamhet på Åland. Personligen skulle jag hellre se att ett minoritetsinstitut grundades här eftersom vi skaffat oss en viss erfarenhet på det området.” (Tidningen Åland 7.3.1991)

Först den 18.6.1991 presenteras landskapsstyrelsens förslag, detta efter att Olle Holm både hunnit vara del av och hoppa av arbetsgruppen, för att ersättas med Bjarne Lindström. Förslaget

bygger på Nauclérs utredning, men det nya är att institutet bör fokusera på ”gränzonen mellan freds- och minoritetsfrågor”, enligt Ålandstidningen den 18.6.1991. Riksdagsman Gunnar Jansson poängterade att det är viktigt att institutet inte blir en byråkratisk organisation: landskapet ska vara garant, och Ålands högskola ska stå för administration. Stiftarna ska, tycker arbetsgruppen, vara alla åländska kommuner samt Ålands fredsförening, för att garantera folklig förankring. Finansiering ska lösas genom att landskap, kommuner och fredsföreningen skju- ter till startkapital, och därefter ska institutets drift finansieras med projektmedel utifrån samt donationer och gåvor, enligt arbetsgruppen. Viss splittring förekommer i referensgruppen för utredningen. Sven-Olof Lindfors, frisinnad samverkan, tycker att idén inte är mogen att förverk-

Plan för fredscentrum klar före årets slut!

Uppdrag att förbereda ett fredscentrum ända fram till förslag om att anställa en chef har de här tre fått av landskapsstyrelsen, från vänster förre talmannen Sune Carlsson, utredaren Elisabeth Nauclér och riksdagsman Gunnar Jansson. Uppdraget är inte problemfritt. (Foto: Stefan Öhberg)

Före årets slut ska arbetsgruppen för ett åländskt fredscentrum lägga fram en plan för projektet med förhoppningen att en anspråkslös start bör kunna ske ganska snart efter det. Det beskedet fick 75 deltagare i Mariehamns stadshus när insamlingen "Fred för fulla segel" avslutades på söndagen.

Arbetsgruppens Elisabeth Nauclér, sekreterare i den åländska delegationen i Nordiska rådet, har gjort grun-

Kumlingeungar som sjöng för freden i stadshuset. Från vänster Ann-Katrin Engblom, Per Nordberg, Johanna Nordman och i Malmberg. (Foto: Stefan Öhberg)

Anita och Nina Andersson från Eckerö sjöng för freden.

Rolf Lindqvist (bilden) har arbetat i kampanjgruppen "Fred för fulla segel" tillsammans med Folke Lampén, Karl-Erik Smulter, Lars Ingemar Johansson, Göran Fagerlund, Greta Johansson och Leena Smedts. Nanna Backas har skött bokförlingen och alla penningaffärer.

Tiåriga Johanna Jansson från Hammarland sjöng för freden.

— Det är ingen vanlig början för ett sådant här projekt, betonade Lindqvist.

Blir det inget hus så får Ålands fredsförening besluta om hur de insamlade pengarna ska användas.

Kampanjens Leena Smedts hälsade från donator, som var förhindrad att närvara.

— Nordlands egen tanke är att ett fredscentrum kunde försva i vad man kan kalla den internationella ottryghe-

har redan haft betydelse för avspänningen i Europa. Men vi måste inse att dämpningen på kontinenten dessvärre i ställetmedfört tecken till upp- rustning i Norden.

Ålands fredsförenings ordförande berättade att nybyggda galeasen Albanus engageras för fredseglatser i Östersjön.

— Hon gör insatser för fredsostran och blir dessutom en symbol för Ålands lä-

Nya Åland 4.4.1989. Resultatet från Nauclérs utredning presenteras och kampanjen Fred för fulla segel avslutas. På bilderna syns bland andra talman Sune Carlsson, utredare Elisabeth Nauclér, riksdagsman Gunnar Jansson och kampanjens ordförande Rolf Lindqvist.

liga. Men inget hände. Arbetsgruppen Jansson, Carlsson och Nauc ler ” stadskom ingenting”, säger Nauc ler.

I juni 1991 presenterar Olof Erland sin utredning om ett ”institut för regionala minoriteter” i en skrivelse till landskapsstyrelsen. Ålands högskola har initierat utredningen, som ska presenteras i april 1992. Utgångspunkterna för utredningen är att institutets inriktning ska avgränsas till ”regionala eller omr desminoriteter (dvs. ej etniska, lingvistiska etc., ej freds- och konfliktforskning)” och olika autonomimodeller men inte primärt med Åland som modell, ska ledas av en erfaren forskare och förankras i nordiska universitet och institutioner. I augusti 1992 presenteras rapporten *Forskning om regionala minoriteter – förslag till verksamhet vid Ålands Högskola* av Olof Erland. Rapporten revideras ännu en gång i november 1992. Erland beskriver redan i inledningen sk len till att han inte närmare berör freds- och konfliktforskning i rapporten: Det finns redan underlag om landskapsstyrelsen vill bygga upp ett fredsinstitut, och h gskoledelegationen  r mer intresserad av en inriktning mot minoriteter. Ett minoritetsinstitut b r istället:

”... belysa hur minoritetsgrupper [...] inom ett område kan bygga upp och utveckla samhällsinstitutioner som gynnar områdets och befolkningens särart och utveckling.”

En stor del av Erlands arbete har gått åt till att organisera ett samarbete mellan nordiska handelshögskolor f r en kurs på Åland om ”samhällsinstitutioner, marknader och företagsutveckling”. Erland lyfter fram den tidigare nämnda kursen om ”forskning och utbildning baserad på den åländska samhällsmodellen” som b r samordnas av högskolan och st dj s av landskapet. Han föreslår också ett ”Institut f r minoritets- och autonomiforskning på  land” i Gustaf Eriksonvillan i Mariehamn, inom ramen för Ålands

högskola, som successivt ska byggas upp. Ålands fredsförening bör, om landskapsstyrelsen väljer att inte satsa på ett fredsinstitut, ges resurser till en tidskrift, en utställning och lägerskolor.

Rapportarbetet har fått kritik. Rapporten försenades, den skulle ha presenterats för högskolan sista mars, men allt som nådde h gskoledelegationen var ”en disposition”, enligt h gskoledirektionens ordförande Henrik Beckman. (Tidningen Åland 6.7.1992). Därför kunde inte förslaget beaktas i högskolans budget f r 1993. Samtidigt säger Erland att han avråder från att starta ett institut f r minoritetsfrågor, eftersom det blir för dyrt, och tycker istället att man ska starta ett kortare forskningsprojekt med tema regionala minoriteter. (Tidningen Åland 6.7.1992).

Rapporten, och de tidigare utredningarna, kommenteras i en ledare av Ray Söderholm (10.8.1992, Tidningen Åland) Söderholm skriver att problemet f r allmänheten är bristen på konkreta resultat: ”nu krävs något mer påtagligt, om arbetet ska gå vidare”. 1992 var också året då självstyrelsen fyller 70, påpekar Söderholm, och säkert har många tyckt att det är ett lämpligt är att visa något konkret. Men det blir inget institut för regionala minoriteter. Istället tar fredsföreningen saken i egna händer och grundar fredsinstitutet i oktober 1992.

En politiskt färgad fråga

”Det fanns en massa politiska manövrar” säger Elisabeth Nauc ler om varför det tog så länge och varför så många olika utredningar tillsattes:

”... det blev en spänning, man tog liksom sida, Sune Carlsson och Olof Jansson var ju på den borgerliga sidan [...] det upplevdes som ett internt politiskt spel, men [...] jag ville ju bara göra ett bra jobb”.

Nauc ler tycker i efterhand att utredningen var gedigen och bra, och att förslaget var bra”... allt som skulle finnas finns idag”. Så fort ett förslag kom långt skulle det bort, säger hon.

”... den där utredningen [Nauclérs egen, författarens anm.] fanns ju och varför skulle den då torpederas?”

Det fanns också en viss misstänksamhet mot andras agendor.

”Jag kommer ihåg att väldigt många frågade, man tror ju alltid att det finns en hidden agenda, så många frågade då om jag hade tänkt att jag skulle bli chef för det här institutet [...] men det var jag övertygad om redan från början att det skulle jag inte, det var inte därför jag skulle göra det här.”

I nästan alla partier fanns någon som brann för fredsfrågor. Olof Jansson, centern, kom att vara en entusiast för projektet med ett fredsinstitut på Åland. Nauclé och Jansson arbetade väldigt nära varandra.

”... jag vet inte varför han blev det, men han tyckte väl att det var bra för Åland och så... och det är klart att det fanns, och det gör det väl fortfarande, en del sånt här höger vänster i det här, och då var väl inte centern de som stod på barrikaderna för det här precis, så han var ju ett undantag [...] ... det förvånar mig inte alls att han, han var ju en fritänkare, att han anammade det här”.

Även Barbro Sundback minns Olof Janssons engagemang:

”På beslutsfattarnivå under åttiotalet fanns nog en diskussion om det här, men den dog bort alltid nu emellanåt. Men den som höll fast vid det här hela tiden var [...] Olof Jansson från Kökar, och honom gjorde dom narr av ganska mycket de andra gubbarna, men samtidigt respekterade de honom på något sätt.”

Jansson var också kunnig när det kom till Ålands-lösningen.

”Han förstod sig på det här avtalet också, han sade till mig att Barbro här ska du se att det här gäller alltid och under alla förhållanden.”

Rolf Lindqvist tror att vänster-högerskalan som också präglade världen gjorde frågan känslig, och att det var synd att man inte bara fokuserade på dialog mellan olika parter:

”... jag kommer att tänka på det här samfundet Finland-Sovjetunionen som folk var jätterädda för också, det var vänster och höger, och visst kan det delvis ha varit men alltså det är ju samtalet som ska leda någonstans, det är därför det är så ledsamt när man politiserar istället för att skapa fred eller göra världen bättre”.

Andra var Natovänliga och trodde inte på möjligheterna med fredsarbete. Rolf Lindqvist:

”Det finns en misstro bland politiker att våga ta steget mot fredsarbete”

Barbro Sundback har en liknande uppfattning om attityden till fredsarbete.

”Det var ju i det kalla krigets logik som allt det här föregick, och eftersom Sovjet i alla fall utåt sett hade en fredsprofil blev den kopplingen något man underströk från högers sida.”

Det kan ha varit svårt för vissa att acceptera en syn på fred som något som började hos en själv och där man använde ord som rättvisa och solidaritet. Därför hade Fred för fulla segel också en folkbildande ambition, för att bredda freds-begreppet. Leena Lindqvist berättar hur man resonerade:

”... men det var ju väldigt mycket folkbildning också, så att varje gång vi hade någonting så var det någon som berättade om fred och negativ fred och vad var fred, och ’är det fred på Åland? - nej det kan man väl inte säga för man betar sig dumt och det finns folk som lider av våld och så här’. [...] För mig har det ju alltid varit så att fred börjar inom mig och att det börjar här och förs ut.”

Rolf Lindqvist menar att när man tillsatte en utredningsman och en referensgrupp (Nauclérutredningen) så var det för att politikerna ville hålla koll på vad det skulle bli av projektet:

”... man var rädd att vartåt bär det här iväg [...] dom ville ha en kontroll över det, samtidigt som många var emot det.”

Eftersom frågan var känslig var det viktigt att hitta politisk bredd. Leena Lindqvist berättar att man började med ett möte för alla politiska partier i Strandnäs skola. Men det var inte helt lätt att hitta politiskt stöd för projektet. ”Det var ju inte just någon som egentligen var negativ men ifrågasättande var ju flera.” Sen fick man stöd från Karl Erik Smulter, Frisinnad Samverkan, och även lagtingssekreterare Lars Ingemar Johansson fanns med som stöd. Centerns Sune Carlsson var med som beskyddare. Vid tiden för starten av Fred för fulla segel var Barbro Sundback ordförande för fredsföreningen. Att man kampanjade för ”någon form av fredscentrum”, beskriver Rolf Lindqvist som en formulering som visar att man försökte täcka in alla förslag och politiska inriktningar som fanns – för att samla alla. En alltför tydlig vision skulle kunna utesluta någon och polarisera.

Ålands utrikespolitiska befogenheter

I början verkar det från offentligt håll ha funnits en oro för att man i planerandet av ett fredsinstitut skulle gå utöver de behörigheter som Åland har i självstyrelsen, och komma in på Finlands utrikespolitiska behörighet. (lanträdet Folke Woivalin i Hbl 19.12.1986)

Ambassadör Björn Ekblom skrev en kritisk text om möjligheterna för ett fredsinstitut på Åland i februari 1987. (Ålandstidningen 14.2.1987) Ekblom menade att behovet av sådana institut i Norden är uttömt, och att en satsning på ”meningsutbyte för likasinnade” knappast skulle ge ”utdelning i proportion till kostnaderna”. Det

som är kvar, allmän upplysningsverksamhet, kan Ålands fredsförening syssla med. Ekblom skrev att vissa antytt att institutet skulle kommentera och påverka internationella frågor om fred och säkerhet, och menar att Åland ”gör klokt i att undvika en egen utrikespolitisk profilering” som ”skapar irritation i olika väderstreck” och på så sätt äventyrar Ålands roll som fredens öar och Finlands neutralitet. Internationell fred och säkerhet hoppas Ekblom att ”de avgörande maktfaktorerna” ska trygga i eget intresse. Andra kritiker oroade sig för inblandning från andra stater:

”... låt ett EVENTUELLT fredscentrum bli en angelägenhet för Ålands folk, utan stödeld från socialister vare sig i öst eller väst.” (Håkan Lindroos, Jomala, insändare i Nya Åland 24.3.1987, Fredscentrum är farligare än kanoner)

Och den tanken verkar ha levt kvar i debatten. Robert Jansson menar att en orsak till att man från självstyrelsemyndigheternas sida inte startade ett fredsinstitut kunde vara att den verksamhet med besök utifrån som man bedrev kunde vara politiskt känslig.

”Och då vågade inte alltid landskapsregeringen stå som värd för sådana grupper, för det var mer känsligt då, Åland skulle inte blanda sig i utrikespolitik [...] om man tog emot en grupp från något konfliktområde, och det var en grupp från en part i konflikten, kunde det ses som att man tog ställning i en internationell fråga.”

Men samtidigt ville man ha besöksverksamheten, det internationella intresset, och inte minst någon aktör som formulerade det specifika med Ålands självstyrelse.

”Så därför behövde man från det offentliga Ålands sida en sådan här aktör som kunde ta emot alla, svara på det här behovet, men också utreda vad demilitariseringen och autonomi innebär, hela paketlösningen,

så det var ju också en viktig orsak till varför landskapsstyrelsen hakade på och ville ge bidrag. [...] Det fanns dubbla motiv till varför [självstyrelsemyndigheterna] inte startade [fredsinstitutet], dels var planerna för storslagna, och dels ville man ha något fristående.”

Intresset för fredsrörelsen dalade i slutet på 1980-talet, säger Robert.

”Och då var det ju egentligen bra att fredsinstitutet kom, man kunde hålla kvar aktivitelementet, men ändå bygga vidare på idéerna om forskning och utredning och studiebesök och sånt.”

Gunnar Jansson var riksdagsman mellan 1983 och 2003, och kan berätta mer om hur man från rikshåll såg på fredsarbetet på Åland och strävanden mot ett fredsinstitut. Genom de personer som var aktiva var kopplingen till det offentliga Åland starka, berättar Jansson. Man var noga med att inte gå in på de kompetenser som var förbehållna riket: utrikes- och säkerhetspolitik. Därför var det viktigt att hålla en distinktion mellan det frivilliga fredsarbetet och uppdragen som politiker. Apropå sitt och Sune Carlssons engagemang säger Jansson, så här:

”Vi var väldigt noga med att hålla avstånd till självstyrelsearrangemanget. Det vi sysslade med hade inget med självstyrelsen att göra, och ska inte ha så heller. När vi åkte på konferenser och diskuterade kärnvapenfrågor företrädde vi aldrig det offentliga Åland ...”

Jansson minns kritiska röster i en rikskontext, men säger att man hade stor hjälp av Pertti Jönniemi.

”Visst fick vi många gånger höra att okej, men utanför självstyrelsens kompetens rör sig frågor om sådant här. Men då sa jag att det här är inget självstyrelseorgan. Det här är inte en del av mitt uppdrag som riks-

dagsledamot att jag sysslar med sådana här frågor hemmavid. Det här är en NGO.”

Men man såg också från finländskt håll möjligheter med att lyfta fram Åland som exempel på en fredlig konfliktlösning. I ett svar på en fråga från riksdagsman Gunnar Jansson i november 1986 om användandet av Ålandsexemplet svarade utrikesminister Paavo Väyrynen att Ålandsfrågans lösning har gett internationell uppmärksamhet, och haft inflytande på Finlands verksamhet internationellt, samt att det till grunderna i Finlands utrikespolitik hör att stödja ”fredliga och realiserbara lösningar” (Nauclérutredningen, s. 33) Väyrynens uttalande lyfts fram som stöd för att ett institut också skulle gagna Finlands intresse.

Gunnar Jansson minns inte att frågan om ett fredsinstitut på Åland i princip var särskilt konfliktfylld, utan minns snarare olika praktiska, juridiska och organisatoriska faktorer som huvudorsakerna bakom att det tog länge att bilda ett fredsinstitut och att självstyrelsemyndigheterna var tveksamma.

”Jag har det minnet att intresset från det offentliga Åland för den här typen av aktivitet var mycket starkt, och att det som hindrade självstyrelsemyndigheterna från att starta upp något var avsaknaden av högskola eller universitet, var skulle det ske, det kunde inte gärna bli en myndighetsutövning, och det andra var nog den här behörighetsgången i självstyrelselagen, fredsfrågor, utrikespolitiska ärenden, säkerhetspolitiska ärenden var förbehållet rikets organ [...] och det tredje kanske var den här enahanda förmånsekonomin fram till 1993, landstinget fick använda pengar i sin budget bara till självstyrelsen och bara i förhållande till vad staten satsade på motsvarande områden i riket [...] det betydde att det inte var möjligt att sätta offentliga landskapsmedel i en verksamhet som rörde sig på ett område där lagtinget inte hade behörighet. [...] Åland har parallellt med det här haft en egen verksamhet med exemplet [från offentligt håll]”

Jansson minns arbetet med Ålandsexemplet tillsammans med Tarja Halonen, Kalevi Sorsa och Harri Holkeri, men också Åland som mötesplats.

”Fredsinstitutet och fredsföreningen har kunnat elda på, och det offentliga Åland agera inom ramen för vad som är möjligt. En ganska hälsosam symbios och samverkan mellan NGO och myndigheter som kan vara ganska unik.”

Jansson är noga med att betona att distinktionen mellan det offentliga och den civila sektorn bör upprätthållas för att behålla trovärdigheten.

”Det här är inte en del av självstyrelsen, alla de här fredsaktiviteterna är NGO-aktiviteter, och ska så förbli, hoppades jag.”

5. Reflektioner och sammanfattning

Den direkta orsaken att Åland idag har ett fredsinstitut är det beslut om att grunda en stiftelse som fattades av eldsjälarna i Ålands fredsförening hösten 1992. Men diskussionen, debatten och processen som pågick under 1980-talet berörde betydligt fler människor, och bidrog till att forma bilden av Åland som ett eventuellt exempel på fred och en plats för dialog och möten. Man ska heller inte underskatta vikten av de många arrangemang som ägde rum i början av 1980-talet, och som de flesta intervjupersonerna lyft fram som viktiga för utvecklingen. Sammantaget gjorde detta att man från åländskt håll dels såg att det gick att genomföra den här typen av verksamhet med relativt små medel, dels fick ny inspiration och input, samt stöd från många håll.

Det finns många och komplexa orsaker till att det offentliga Åland inte skapade en fredsinstitution. Det är uppenbart att det inte bara är det åländska samhället som har format ett fredsinstitut: arbetet med att formulera, omformulera, kritisera och debattera ett fredscentrum på Åland har också bidragit till att skapa vår bild av Åland som ett fredsexempel. Att fredsinstitutet så snabbt blivit en institution i det åländska samhället kan förstås genom att man till institutets 20-åriga historia lägger 10 år till av folkbildning och debatt. Ålänningarna hade redan fått vänja sig vid de idéer som skarpare formulerats och bearbetats inom fredsinstitutets väggar. Under processen som ledde fram till ett fredsinstitut verkar begrepp som demilitarisering och neutralisering ha fått ett nytt innehåll för många ålänningar. Det som ”låg i blodet” blev medvetet, och man blåste liv i gamla ord som servitut. Sundback menar att intresset för demilitariseringen var lågt, men att det växte med tiden. Men sedan blev ålänningarna engagerade, började kontakta media när man såg något osv.

Barbro Sundback berättar vidare:

”I början av 1990-talet märktes en ökad medvetenhet om och ett ökat intresse för demilitariseringen. Efter protestaktioner mot finska marinens besök på Åland, då militärfartyg lade till i Västra Hamnen, blev ålänningarna och åländsk media mer aktiva när det kom till att bevaka, rapportera och diskutera militär närvaro på Åland. Civilsamhället började att själv upprätthålla demilitariseringen ... [...] Jag kan se det tydligt, från att ’det fanns i blodet’ till att blev mer och mer en politisk tanke och en identitetsfråga för ålänningarna.”

Idag är idén om Åland som ett fredsexempel relativt välkänd i det åländska samhället. Barbro Sundback:

”På ett känslomässigt plan tror jag att ålänningarna tycker att, att jobba med freden, även om det är på ett abstrakt plan, att det är viktigt. Man vill inte ha det där vapenskrämlet.”

Men i början av 1990-talet specificerades också Ålandslösningens uppdelning i självstyrelse, demilitarisering och neutralisering, bland annat genom dåvarande kanslichef Peter Lindbäcks arbete, som en del av den självstyrelsepolitiska redogörelse som antogs inför EU-förhandlingarna, berättar Sundback.

I John Granlunds studie (2010) av varför åländska politiker vill lyfta fram Ålandsexemplet drar författaren slutsatsen att det finns två huvudsakliga motiv för att lyfta fram Ålandsexemplet internationellt: altruism och självstyrelsepolitisk ambition. (s. 11) Studien baserar sig på intervjuer med centrala aktörer inom åländsk politik. Granlund lyfter också att kontaktgruppen för Ålands landskapsregering och utrikesministeriet har som uttalat mål att identifiera regioner som kunde använda sig av Ålandsexemplet. Granlund menar att Åland här fungerar som en normentreprenör – men faktiskt kan ju

detta ses som ett tecken på att man också från finländskt håll velat lyfta Åland. (p.14) Ganska långt kan samma förklaringsmodell användas för att förstå mekanismerna bakom fredsarbete på Åland generellt.

Idealism är, enligt Granlund, en orsak till att man vill lyfta fram Ålandsexemplet.

”Den idémässiga övertygelsen att Åland har något att lära omvärlden tycks vara förhållandevis stark och genom att informera om Ålandsexemplet hoppas man på att behövande mottagare kan omfatta de delar av Ålandsexemplet som kan vara till nytta.”(s.14)

På samma sätt är idealism en viktig faktor bakom bildandet av ett fredsinstitut på Åland. Dels var de drivande krafterna bakom fredsrörelsen på Åland under 1980-talet idealism och en vilja att göra världen bättre – men också viljan att lyfta fram den specifika Ålandslösningen. Denna tanke utvecklades och blev mer definierad under 1980-talet, har intervjupersonerna i denna rapport bekräftat, och bildandet av fredsinstitutet är också ett sätt att institutionalisera arbetet med Ålandsexemplet. En av Ålands fredsinstituts viktigaste uppgifter idag är att forska kring självstyrelse, minoritetsrättigheter och Ålandsexemplet. Granlund skriver:

”I normentreprenörsskapets tredje fas ingår att skapa en organisatorisk hemvist för den aktuella normen i syfte att göra den institutionaliserad och självförsörjande.”

Detta är precis vad som har hänt – i takt med ett ökat fokus och ökad uppmärksamhet kring Ålands speciella status och Ålandsexemplet har Fredsinstitutet som organisation blivit allt mer etablerad i det åländska samhället. När inte självstyrelsemyndigheterna längre räckte till, fick det civila samhället fortsätta att formulera och definiera exemplet Åland – med finansiellt stöd från landskapet.

Men Granlund finner också att ett motiv för att lyfta Ålandsexemplet internationellt är att internationellt intresse för Ålands specifika situation stärker Ålands självstyrelse, genom att förbättra förhandlingsläget gentemot Finland. (S. 16) Intresse för Åland stärker Ålands roll som en egen aktör med en egen förhandlingsposition. Alltså, menar Granlund, innehåller Ålandsexemplet också en gnutta egennyttan. Och medvetet eller inte, så ledde utvecklingen under 1980-talet antagligen till att Åland synliggjordes som en resurs för den finska staten – och stärkte ålänningarnas position. Och kanske hade inte detta varit möjligt om fredsföreningen, och senare fredsinstitutet, alltför starkt varit knutet till självstyrelsemyndigheterna. Nu har fredsföreningen och fredsinstitutet istället varit en utifrån pådrivande kraft, som också kan förhålla sig kritisk till självstyrelsemyndigheterna. Men också en mer direkt vilja att göra reklam för Åland märks i intervjupersonernas berättelser. Man är stolt över Åland och vill visa upp Ålandslösningen, och man talar om ”Ålandsnytta”, internationell uppmärksamhet kan komma ålänningarna till godo.

Olika uppfattningar om civilsamhällets förhållande till myndigheter avspeglas i intervjupersonernas berättelser och i de gamla tidningsklippen. Det finns olika idéer om på vilket sätt ett fredsinstitut skulle knytas till det offentliga. Medan vissa såg det som en bra idé, menade andra, och menar fortfarande, att separationen mellan det offentliga och det civila är oerhört viktig att upprätthålla. Detta blir extra viktigt när man tar i beaktande Ålands speciella förhållande till riket, och de begränsningar som finns för vad självstyrelsemyndigheterna kan göra. Och det är också uppenbart att skapandet av ett fredsinstitut är en process som har drivits av civilsamhällets aktörer. Bland politiker och utredare kan man ana en önskan att ett fredsinstitut skulle bygga på gräsrotsengagemang, och inte styrning från myndigheter – även om man ibland såg en högskola och offentligt ekonomiskt stöd som en

förutsättning för ett fredsinstitut. Att det civila samhället och det offentliga Åland har påverkat varandra i processen är uppenbart. Kanske kan man förstå det som att utredningarna visade på det offentliga begränsningar: ekonomiska, politiska och juridiska. Samtidigt fanns en vilja att lyfta fram Åland som konfliktlösningsexempel, och försöka profilera Åland som ”Fredens öar”.
Barbro Sundback:

”Summa summarum är det nog ett växelspel man ska se mellan fredsinstitutets utveckling och det åländska samhällets utveckling, som sen ändå alltid speglar utvecklingen i vår omvärld. [...] Man ser att fredsinstitutet återspeglar och reflekterar, men är också en påverkare.”

Men berättelsen om Ålands fredsinstitut visar också på olika uppfattningar om vad civilsamhällets institutioner ska göra. Många har lyft fram rollen som kunskapskälla, och utrymme för forskning har varit viktig i alla de förslag som förekom under 1980-talet. Fredsinstitutet har, utifrån kunskap om demilitariseringens speciella villkor, de facto också kunnat fungera som en ”watchdog” som har uppmärksammat allmänhet och myndigheter på till exempel militära överflygningar över Åland. Fredsinstitutet har gett en fördjupad kunskap om Ålands speciella status, och ett tecken på att denna kompetens värderas är att fredsinstitutets direktör deltar som medlem i kontaktgruppen mellan Åland och Utrikesministeriet i Finland. Man har också pekat på att fredsinstitutet, som en representant för det civila samhället, har möjlighet att, och bör, genomföra aktiviteter som inte det offentliga kan eller vill göra. Exempel på detta är de många besök som fredsinstitutet tagit emot genom åren, där det har varit viktigt att ha en avspänd, oberoende mötesplats för internationella gäster, den ungdomsverksamhet som bedrivits, och de projekt som syftat till att lyfta frågor om genus och jämställdhet som har genomförts av institutet.

Men också inom samarbetet på internationell nivå, där internationella organisationer och civilsamhället är viktiga, kan fredsinstitutet delta i sammanhang där kanske politiker och tjänstemän inte kan delta. Också en tredje roll kan urskiljas i intervjupersonernas berättelser, om än inte lika tydligt: civilsamhället som påverkare. Detta uttrycks tydligast av Gunnar Jansson:

”En NGOs huvudsakliga uppgift är ju att hålla liv i regeringen”.

Och kanske har, som Niklas Lampi skrev i Ålandstidningen den 21 maj 2012, fredsinstitutet kunnat fungera som en ”kyrkstöt för demilitariseringen”, just för att man har lyckats skapa en plats och en verksamhet för att hålla igång den debatt som började på 1980-talet. Men också andra pekar på vikten av bred opinionsbildning, en verksamhet som går hand i hand med utbildningsverksamheten och kunskapsbygget.

Flera av intervjupersonerna kontrasterar också civilsamhället med det offentliga på ett annat sätt som är värt att lyfta. Civilsamhället beskrivs som dynamiskt, i rörelse och förändringsvilligt. Flera av intervjupersonerna lyfter att det är viktigt att fredsinstitutet inte stagnerar, och att det är bra att man driver nya projekt, och att nya personer kommer in och förändrar. Detta är inte en helt oproblematisk syn på hur civilsamhället ska verka – rörelse och förändring kan ha en baksida. Det finns en risk att det civila samhället och därmed Ålands fredsinstitut, som till skillnad från myndigheter inte idag har möjlighet att på samma sätt bedriva långsiktiga projekt, inte kan uppfylla sitt uppdrag som kunskapskälla, om möjligheten att skapa ett så kallat institutionellt minne undermineras av kortsiktig finansiering och korta projekt.

Men det viktigaste för initiativtagare och, och något som också speglas i både processen som ledde till ett fredsinstitut, liksom den slutliga ut-

formningen av institutet, är den folkliga anknytningen. I fredsinstitutets värdegrund från 2011 kan man läsa att fredsinstitutet ska ”arbeta både praktiskt såväl som teoretiskt för att främja och säkra fred”. Detta bygger på en formulering som har funnits med i fredsinstitutets stadgar sedan 1992. Men också begreppet bemäktigande eller empowerment genomsyrar och dominerar värdegrunden från 2011. Fred innebär, enligt dokumentet, ”avsaknad av våld och möjlighet för individer att utveckla sin fulla potential. I den meningen ska fred alltid ses som ett instrument för människors bemäktigande.” Bemäktigande (eller bemäktande, som används i senare skrifter) beskrivs både som ett mål i sig, och som en process. I värdegrunden ekar initiativtagarnas motiv och argument för att arbeta med fred. Man ville ge ett alternativ, få folk att känna att de själva kunde göra något, diskutera fred och breda uppfattningar. I det praktiska arbetet med till exempel Fred för fulla segel – kampanjen, fanns hela tiden idén om att komma med ett budskap och problematisera uppfattningen av vad fred är.

Fokuset på ungdomsarbete och utbyten är också ett exempel på hur man tidigt arbetade för att stärka individer – som i sin tur skulle kunna påverka andra. Denna typ av brobyggande och vilja att ge människor nya verktyg för att förstå sin omvärld visar att bemäktigande är något som präglat processen fram till ett fredsinstitut. Men också de enskilda personer som jobbade med, kämpade för och tog initiativ är exempel på följden av egenmakt, möjligheten att realisera sin potential. Att unga människor och en liten fredsförening åstadkom så mycket, kan i sig visa på vikten av att stärka individer, för att stärka civilsamhället. I slutändan är fredsinstitutet ändå en produkt av ett starkt och målmedvetet arbete från det civila samhället, för att bilda opinion och realisera sina idéer. Ett påverkansarbete som idag institutionaliserats, och lever sitt eget liv – fortfarande utifrån en bred uppfattning om vad fred kan vara, och balanserande i spänningen mellan den folkliga utåtriktade verksamheten och den vetenskapliga, analytiska verksamheten.

Kampanjmaterial från uppstarten av Fred för Fulla Segel, fram- och insida av broschyr. Kampanjens logo, segelbåten, var det vinnande bidraget i en logotävling och gjordes av Bror Erik Elfsberg

Källor

Tal:

- Festtal av Gun-Mari Lindholm vid gårdsfest på Ålands fredsinstitut den 9 juni 2012
Festtal av Barbro Sundback vid gårdsfest på Ålands fredsinstitut den 9 juni 2012
Festtal av Roger Jansson vid gårdsfest på Ålands fredsinstitut den 9 juni 2012
Festtal av Carina Aaltonen vid gårdsfest på Ålands fredsinstitut den 9 juni 2012

- Intervjuer genomförda av rapportförfattaren:
Intervju med Elisabeth Naucmér i hennes hem den 18 juni 2012
Intervju med Rolf och Leena Lindqvist på Ålands fredsinstitut den 18 juni 2012
Intervju med Marlene Öhberg på Ålands fredsinstitut den 21 juni 2012
Intervju med Gunnar Jansson på Självstyrelsegården den 21 juni 2012
Intervju med Barbro Sundback på Ålands fredsinstitut den 25 juni 2012
Intervju med Robert Jansson på Emmaus Åland den 28 juni 2012

Arkivmaterial:

- Pressklipp insamlade av Ålands fredsförening under 1980-talet fram till 1992. Källan anges i löpande text.
Material från kampanjen Fred för fulla segel ur Fredsinstitutets arkiv: kampanjmaterial, brev och tidningsklipp. Källan anges i löpande text.
Snellman, Stefan, Tankar kring ett åländskt fredscentrum, 1984
Jansson, Robert, Ålands Fredsinstitut: Uppbyggnad, verksamhet och organisation, framlagd för Ålands Fredsförening i augusti 1992
tidslinje över Ålands fredsförening 1981-1992, författare okänd
Stadgar för Stiftelsen Ålands Fredsinstitut
Ålands fredsinstituts verksamhetsgrund och värden, 2011

Utredningar:

- Naucmér, Elisabeth, Ålands fredscentrum: En utredning om möjligheterna att upprätta ett fredsinstitut på Åland och en kartläggning av redan förefintliga fredsinstitut i Norden och öv-

riga Europa, Åländsk utredningsserie 1988:3, Mariehamn 1988, ISSN 0357-735

Institut för regionala minoriteter? – Några utgångspunkter, Skrivelse av Olof Erland i juni 1991.

Erland, Olof, Forskning om regionala minoriteter – förslag till verksamhet vid Ålands Högskola, augusti 1992, reviderad november 1992

Övriga dokument:

- Nordiska rådet: Kulturutskottets betänkande, 33:e sessionen 1985 Förtryck A 678/k
Den öppna högskoleundervisningen 40 år, Högskolan på Åland, 2009:1

Övrig litteratur:

- Granlund, John, "Det internationella kortet" – altruism och egennyttan som skäl till att föra fram Ålandsexemplet, Rapport från Ålands fredsinstitut, Nr 2-2010
Snellman, Stefan, Det värdefullaste på jorden i Spån från min tankesmedja: Essäer och betraktelser, Bokförlaget abacus, Mariehamn, 2006

RAPPORT FRÅN ÅLANDS FREDSINSTITUT

Report from the Åland Islands Peace Institute

Ålands fredsinstitut jobbar både praktiskt och med forskning rörande freds- och konfliktnfrågor i vid bemärkelse och med utgångspunkt i Åland och dess särställning. Institutet fokuserar på självstyrelseformer, minoritetsfrågor, demilitarisering och konflikthantering.

Ålands fredsinstitut ingår i flera nationella och internationella nätverk av organisationer som arbetar med närliggande frågor. Fredsinstitutet är en politiskt och religiöst obunden stiftelse som grundades 1992. Institutets styrelse fattar beslut om den övergripande verksamheten medan forskarrådet ansvarar för den vetenskapliga inriktningen.

Institutet har konsultativ status inom FN:s ekonomiska och sociala råd, ECOSOC.

Ålands fredsinstituts forskare och gästforskare arbetar inom tre breda ämnesområden som även utgör Ålandsexemplets beståndsdelar:

- Säkerhet
- Autonomier,
- Minoriteter

Forskningen sker med medveten reflektion kring genusfrågornas betydelse i samtliga tre sakområden. Institutet publicerar böcker och rapporter inom dessa områden. Genom att ordna seminarier och konferenser och genom ett växande bibliotek som är öppet för allmänheten fungerar institutet som en samlingspunkt för Åland, Norden och Östersjöområdet. Autonomi- och konflikthanteringsseminarier ordnas med grupper från konfliktområden världen över.

RAPPORT FRÅN ÅLANDS FREDSINSTITUT REPORT FROM THE ÅLAND ISLANDS PEACE INSTITUTE

Nr 2-2012

Ett fredsinstitut på Åland. Processer, motiv och argument 1981-1992
Martha Hannus

Utgiven av Ålands fredsinstitut
PB 85, AX-22101 Mariehamn, Åland, Finland
peace@peace.ax
www.peace.ax

ISSN 1797-1845 (Tryckt)

ISSN 1797-1853 (Online)

ISBN 978-952-5265-67-5 (Tryckt)

ISBN 978-952-5265-68-2 (Online)

ISBN 978-952-5265-67-5

RAPPORT FRÅN ÅLANDS FREDSINSTITUT REPORT FROM THE ÅLAND ISLANDS PEACE INSTITUTE

Nr 2-2011 Effects of the girl and boy group method – A gender and social psychology perspective on gender equality youth work on Åland and in Latvia
Golnar Bahar, Egita Gritane, Jenny Jonstoj

Nr 3-2011 Tjej- och killgruppsmetodens effekter – Ett genusvetenskapligt och socialpsykologiskt perspektiv på jämställdhetsinriktat ungdomsarbete på Åland och i Lettland
Golnar Bahar, Egita Gritane, Jenny Jonstoj

Nr 1-2012 Ålandsexemplets komplexitet, flexibilitet och kontinuitet
Heidi Öst

Rapporterna kan laddas ner kostnadsfritt från www.peace.ax eller beställas för 10 euro + porto (nr 2 & 3- 2011 endast portokostnad) från Ålands fredsinstitut, PB 85, AX-22101 Mariehamn, Åland, Finland tel +358 18 15570, fax +358 18 21026 peace@peace.ax